

RECENZIE

MAREK, V. – OLIVA, P. – CHARVÁT, P.: *ENCYKLOPEDIA DĚJIN STAROVĚKU*. Praha : Libri, 2008. 536 s.

Česká encyklopedická tvorba má už, možno povedať, stáročnú tradíciu. Či už to boli encyklopédie z 19. storočia (z nich predovšetkým *Ottův slovník naučný* a jeho *Doplňky*) alebo z 20. storočia (ako príklad môžeme uviesť veľmi kvalitnú *Encyklopedii antiky* – Praha : Academia 1973). Najmä po roku 1989 sa rozbehla produkcia encyklopedických prác do (kvantitatívne) obrovských rozmerov, pričom boli vydané niektoré encyklopédie, ktoré spĺňajú po obsahovej i typografickej stránke tie najvyššie požiadavky. Niektoré projekty mali len krátky „život“ (napr. zaujímavý projekt knižnej a digitálnej encyklopédie *Diderot*, ktorý stroskotal na vzájomných finančných sporoch vydavateľov), niektoré sa udržiavajú na trhu dlhodobo. Mimoriadnu zásluhu na tvorbe encyklopedickej literatúry má pražské vydavateľstvo LIBRI, ktoré vydalo už niekoľko desiatok encyklopédií regionálnych i nadregionálnych, všeobecných i špeciálnych. Niektoré diela z dielne vydavateľstva majú i nadregionálny dosah – spomenúť môžeme zase len výberovo napr. *Encyklopediiu starovekého Egypta* (Praha 2007) alebo *Encyklopediiu starovekého Predného východu* (Praha 1997). Medzi úspešné encyklopédie sa určite zaradi aj recenzovaná *Encyklopédia dejín staroveku*.

Geograficky je encyklopédia zameraná na územie starovekého Východu, starovekého Grécka a Ríma, teda zahŕňa všetky vyspelé civilizácie, ktoré sa vytvorili od Číny po Britániu, od Afriky po germánske civilizácie severnej Európy. Obsahovo vydavateľstvo a autori prijali určité obmedzenia. Heslá zahŕňajú predovšetkým politické dejiny, vývoj jednotlivých politických inštitúcií a predovšetkým problematiku vojenských konfliktov, vojenských inštitúcií a vojenských zariadení. Z celkového počtu 870 hesiel je viac než tretina hesiel venovaná heslám vojenskej problematiky, pričom približne ďalšiu tretinu tvoria heslá, ktoré sú síce všeobecnejšie zamerané, ale výklad o vojenskej problematike aj v týchto heslách tvorí hlavné jadro. Z tohto pohľadu môžeme recenzovanú encyklopédiu označiť za akúsi „malú encyklopédiu vojenských dejín staroveku“. Toto vymedzenie je dosť dôležité, pretože takúto encyklopédiu na českom (a nehovoriac už o slovenskom) trhu nemáme, a tak môže táto encyklopédia vyplniť vážnu medzeru.

Autormi hesiel sú traja naslovovzatí odborníci z odboru starovekých dejín. Heslá z dejín starovekého Východu spracoval Peter Charvát, dejín starovekého Grécka sa ujal Pavel Oliva, známy aj medzi slovenskými čitateľmi svojimi početnými prácami z dejín starovekého Grécka alebo prekladmi diel antických autorov (z posledných môžeme menovať napr. Démostenove reči alebo preklad textu Athénskej ústavy úriúisovanej Aristotelovi) a dejiny starovekého Ríma pripadli Václavovi Markovi, ktorý takisto preložil viaceré diela antických autorov (napr. *Ciceronova korešpodencia*) alebo napísal zaujímavé monografické práce (napr. spolu s R. Hošekom *Řím Marka Aurelia*). Všetci traja autori sú vyhranené osobnosti vo svojich odboroch, a preto im vydavateľstvo ponechalo „voľnú ruku“ pri tvorbe hesiel v tom, že sa text ich hesiel nesnažilo zjednotiť do jednotnej podoby, ale snažilo sa ukázať aj odlišnosť štýlu jednotlivých autorov (ako sa o tom píše aj v úvode k dielu).

Ako prvé obsahuje encyklopédia všeobecné pojmy z dejín (chrámové hospodárstvo, písmo, vojsko, zákony) a politického života (diplomacia, kráľ, kráľovské nápisy) či hospodár-

ského života (obchodné osady, palácové hospodárstvo). Autori (predovšetkým Petr Charvát) sledujú vývoj týchto inštitúcií v čo najširšom chronologickom i geografickom zábere od Číny a Indie cez štáty Blízkeho východu až po Grécko a Rím.

Osobitnú kapitolu predstavujú heslá, venované najstarším právnym normám, v ktorých sa neodráža len snaha o kodifikáciu a úpravu vzájomných vzťahov, ale aj mnohé sociálne, hospodárske a vojenské problémy spoločnosti. Z tohto pohľadu boli spracované heslá, napr. o Chammurapiho zákonníku, ale aj grécke zákonníky (gortýnske zákony, Solónove zákony) a základná rímska kodifikačná norma (zákony XII tabúl).

Na tieto všeobecné pojmy nadväzujú významné obdobia vo vývoji ľudskej spoločnosti všeobecného charakteru (mezolit, neolit) i niektoré špecifické, ktoré sa týkajú napr. gréckych dejín (helladská kultúra, kykladská kultúra, minojská kultúra, mykénska kultúra) alebo rímskych dejín (villanovská kultúra).

Veľkú pozornosť venujú autori encyklopédie historicko-geografickým celkom (Afrika – dejiny, Arábia – dejiny, Asia, Fenícia, Malá Ázia, Mezopotámia, Veľké Grécko, Itália), archeologickým lokalitám (Čatal Hüyük, Mersin, Ninive,) a štátnym útvarom (mestským štátom – Ebla, Elam, Jericho, Jeruzalem, Kiš, Lagaš, Larsa, Ugarit, Ur, Uruk, Urartu) i teritoriálnym celkom (Asýrska ríša, Babylonská ríša, Chetitská ríša) na Blízkom východe.

Rozsahom najrozsiahlejšie sú články – heslá, venované najdôležitejším štátnym útvarom – Číne, Indii, Egyptu, Kartágu, Grécku a Rímu, pričom najmä v prípade Grécka a Ríma sa spomínajú aj významné dielčie štátne útvary (v Grécku napr. Athény, Sparta, Macedónia a helenistické štáty – ptolemajovská ríša, seleukovská ríša, baktrijská ríša, bosporské kráľovstvo), v súvislosti s Rímom aj jednotlivé územia, ktoré sa stali jeho súčasťou (Illýria, Kappadocia, Numídia, Palestína, palmýrske kráľovstvo) alebo ktoré tvorili jeho provincie (Británia, galské provincie, pričom samostatné heslá sú spracované pre Galiu ako celok, ale aj pre jej jednotlivé provincie – Narbonskú Galiu, Predalpskú Galiu a Zaalpskú Galiu, Hispániu, Mauretániu, Moesiu, Panóniu). Do pozornosti autorov sa dostali aj štáty a štátne útvary, ktoré sa do dejín „zapísali“ až v pomerne nedávnej dobe (Mari, Mitanni) alebo ktoré síce čitateľov môžu zaujímať, ale málokedy sa o nich dočíta v odbornej a popularizačnej literatúre (Sába).

Zoznam hesiel, venovaných jednotlivým štátnym útvarom, je však oveľa rozsiahlejší a už vymenované dopĺňajú ešte heslá napr. o guptovskej ríši, izraelskom a judskom kráľovstve, macedónskych republikách, ale našiel sa priateľ aj pre Vanniovo kráľovstvo ako prvý štátny útvar na území Slovenska alebo Marobudovia ríša, ktorá vznikla pod rímskym patronátom na území Čiech.

Takisto čo do počtu sú bohaté aj heslá o starovekých národoch a etnikách. Z orientálnych majú svoje heslá spracované Chanovci z Číny, Árjovia z Indie, Aramejci a Hyksósovia z Mezopotámie či Churriti a Chattijci, ale chýbajú napr. Chetiti, hoci Luvijci ako jedna zložka z indoeurópskych kmeňov, ktoré založili Chetitskú ríšu svoje heslo majú, zatiaľ čo Palijci a Něšiti nie. Z orientálnych národov môžeme ešte uviesť Kassitov, Pelištijcov, morské národy, indoeurópskych Partov, ale aj ázijských Skýtov, Kimmerijcov.

Z kmeňov usadených v Grécku sú uvedené základné grécke kmene Achájci, Ióni i Dóri, ako aj súhrnné pomenovanie Helléni. Z dejín starovekého Ríma sa spomínajú nielen základné kmene, usadené na území Itálie (Etruskovia, Veneti, Ligúri, Italikovia a Latini), ale aj početné kmene, ktoré vystupovali nepriateľsky voči Rímu – či už to boli germánske kmene Kimbrov a Teutónov, ako aj neskôr vystupujúce germánske kmene Longobardov, Frankov, Vandalov a Vizigótov (či Gótov vôbec), ale aj kmene Markomanov a Kvádov, ktoré sídlili na území Čiech a Slovenska.

Už tento výpočet ukazuje, že škála spracovaných hesiel je pomerne široká. Ešte bohatšia sa zdá encyklopédia, ak sa na jednotlivé heslá pozrieme z hľadiska vojenskej terminológie.

Najrozsiahljšiu skupinu hesiel predstavujú heslá o vojnách a jednotlivých bitkách. Hoci z dejín starovekého Východu je uvedená prakticky len jediná bitka – bitka pri Kádeši z roku 1285, vynahradzujú to heslá o vojnách a bitkách z dejín starovekého Grécka a Ríma. Sú zachytené prakticky všetky veľké vojenské udalosti i menšie, lokálne bitky, ktoré však mali dôsledky pre vývoj v Grécku alebo v Ríme. V niektorých prípadoch sú spracované konkrétne heslá, v iných prípadoch autori postupovali tak, že pod jedným heslom spracovali celý komplex alebo priebeh vojen, ktoré trvali alebo prebiehali v niekoľkých fázach. Všetky tri púnske vojny sú spracované pod jedným heslom, pričom odkazy nasmerujú čitateľa aj na jednotlivé konkrétne bitky (bitka pri myse Eknomos, Aigetských ostrovoch, Trebii, Ticine, Cannách či pri Zame), podobne kumulatívne sú spracované napr. vojny s Macedóniou, alebo grécko-perzské vojny, sýrske vojny, samnitské vojny a ďalšie konflikty. Dôležité je, že sú zachytené aj vojny a bitky zo záverečného obdobia rímskych dejín, hoci nie v plnom rozsahu (napr. bitka pri Naisse, bitka na Katalaunských poliach, bitka na Frigide). Českého i slovenského čitateľa určite bude zaujímať heslo o markomanských vojnách, ale v tomto prípade autor akoby šetril miestom a údaje o vojne sú pomerne skromné.

Osobitne by sme do tejto skupiny zaradili niektoré heslá, spojené s určitými významnými osobnosťami. Ide o heslá o Periklovom období, vojenských výpravách Alexandra Veľkého, Caesarovej diktatúre či o Augustovom období. Sú to prakticky takmer jediné heslá spájané s konkrétnymi historickými osobnosťami a uvedené pod ich menami, pretože, ako uvádzame nižšie, v encyklopédii úplne absentujú heslá o významných osobnostiach. V týchto uvedených prípadoch však autori hesiel využili príležitosť a v každom hesle spracovali vždy určitý zložitejší historický úsek či už gréckych alebo rímskych dejín.

Ďalšiu skupinu hesiel predstavujú vyvrcholenia jednotlivých vojen a bitiek, prípadne udalosti, ktoré vojnám a bitkám predchádzali. Uvedené sú totiž rôzne spolky, dohody, mierové zmluvy, ktoré či už viedli k nejakej vojenskej udalosti, alebo ju zakončovali. Medzi nimi sú uvedené napr. aj „súkromné“ dohody (prvý triumvirát).

Tretiu skupinu vojenských hesiel predstavujú údaje o rôznych povstaniach a vzburách. Autori sem zahrnuli rôzne formy odporu proti ústredným vládam: z orientálnych dejín, napr. bitku pri Kúnaxach, v ktorej bojovali grécki žoldnieri za záujmy vzbúreného Kýra proti legitímnemu panovníkovi a svojmu bratovi Artaxerxovi II., z gréckych dejín napr. iónske povstanie proti perzskej nadvláde. Najviac hesiel je venovaných z rímskych dejín povstaniam otrokov (sicílske povstania, Spartakovo povstanie), vzburám plebejcov proti patriciom (*secesie*) či spojeneckej vojne, alebo niektorým pokusom o uzurpáciu rímskeho trónu (napr. Avidius Cassius v r. 175, Magnentius v r. 350 – 353, Eugenius v r. 392 – 394).

Veľmi široký záber predstavujú heslá, ktoré sú venované názvom vojenských jednotiek (napr. v dejinách starovekého Ríma od najmensej jednotky manipulu cez kohortu až k légii, ale aj napr. pomocným jednotkám), vojenským titulom (diktátor, imperátor, tribún) a vojenským funkcionárom (*magister equitum*, *magister peditum*), prípadne niektorým ďalším politickým a náboženským inštitúciám, ktoré súviseli s vyhlasovaním a vedením vojen. Do tejto skupiny môžeme zaradiť aj heslá o sociálnych vrstvách občanov starovekého Grécka a Ríma, pretože sa tu prelínali občianske práva s občianskymi povinnosťami, sociálne postavenie sa odrážalo vo vojenských inštitúciách. Umožňujú pohľad nielen na vývoj jednotlivých inštitúcií, ale aj na zložité vzťahy medzi nimi, na zmeny, ku ktorým v priebehu času dochádzalo a ako sa vyvíjali základy aj niektorých neskorších vojenských inštitúcií. Najmä

Václav Marek, autor hesiel z dejín starovekého Ríma, na viacerých miestach poukazuje na veľmi úzke paralely medzi starovekým vývojom a vývojom v neskorších obdobiach.

Takisto môžeme do tejto skupiny zaradiť aj heslá o významných a dôležitých inštitúciách, ktoré súviseli s vyhlasovaním vojen alebo s ich uzatváraním. Dokazujú, že aj v čase, keď prepekali vojny, sa vytvárali určité pravidlá pre ich vedenie tak, aby ľudia cítili aspoň určitú istotu: môžeme sem zaradiť napr. heslá o *amfiktyóniách* (náboženských spolkoch na obranu dôležitých náboženských stredísk), o *fetiáloch* (kňazoch, ktorí v starovekom Ríme zodpovedali za „zákonnosť“ vyhlásenia vojny) či o zovšeobecnení vojenských vzťahov do určitých filozofických noriem (*bellum iustum*) a pod.

Napokon môžeme uviesť heslá, ktoré sú venované „neživým“ inštitúciám vojenských dejín staroveku. Sú to predovšetkým heslá napr. o rímskych táboroch (pre légiu *castra*, pre menšie jednotky *castellum*) a rímskej hranici (*limes Romanus*), o vojenských odznakoch (*labarum*, *signa militaria*) a vojenských symboloch (rímske *fascis*). Úplne chýbajú heslá o jednotlivých vojenských zbraniach a bojových prostriedkoch, ale v takom prípade by sa text encyklopédie neprimerane rozšíril.

Ako sme už uviedli vyššie, v celej encyklopédii chýbajú osobné heslá. Jedinou pomôckou je takmer 30-stranový (s. 504-532) „index“ osobností, ktoré sa spomínajú v jednotlivých heslách. Obsahuje viac ako 1 200 mien, pri ktorých sú uvedené najzákladnejšie biografické dáta (dátum narodenia, smrti, príp. dátum pôsobenia). V úvode sa neuvádza, prečo vydavateľstvo rezignovalo na uvedenie hesiel historických osobností, ale pokiaľ poznáme edičnú politiku vydavateľstva LIBRI, pravdepodobne pripravujú osobitný biografický slovník osobností staroveku, podobne ako boli vydané napr. encyklopédie *Kdo byl kdo v našich dejinách*, *Kdo byl kdo ve 20. století* a podobne. V takom prípade tento index, zaradený na záver zväzku, nám môže poskytnúť predstavu o tom, ktoré osobnosti by asi obsahoval.

Ak by sme mali na záver zhodnotiť prínos *Encyklopedie dějin starověku*, musíme ho hodnotiť jednoznačne pozitívne. Už sme napísali, že kvalitné encyklopédie z dejín starovekého Grécka a Ríma vyšli pred viac ako tridsiatimi rokmi a sú dnes takmer nedostupné. Encyklopédie z dejín starovekého Východu (Egypt, staroveký Predný východ) vyšli pred desiatimi rokmi a encyklopédia dejín starovekého Egypta vyšla minulý rok ako čiastočné prepracovanie staršej a veľmi kvalitnej *Ilustrovanej encyklopedie starověkého Egypta*. Nová encyklopédia ich vhodne dopĺňa a záujemcovia o uvedenú problematiku si doplnia svoju knižnicu o kvalitné a cenné encyklopedické dielo.

Od spomínaných encyklopédií sa recenzovaná encyklopédia odlišuje svojím jednoznačným dôrazom na politické, a ako sme sa snažili ukázať, aj na vojenské dejiny. Takéto dielo v českej ani slovenskej produkcii dodnes neexistuje, hoci je veľmi dôležité. Recenzovaná encyklopédia by sa mala stať každodennou príručkou pre masmediálnych pracovníkov, prípadne pre prekladateľov, pretože v ich príspevkoch sa stretávame každodenne s množstvom chýb pri používaní aj najzákladnejších pojmov. Zároveň by sa táto encyklopédia mohla stať určitým inšpiračným i materiálovým zdrojom pri práci na slovníku základných historických a vojenských pojmov, o ktorom sa v určitých odborných kruhoch už určitý čas uvažuje, ale zatiaľ sa nevykryštalizoval pracovný zámer, ani kolektív, ktorý by na slovníku pracoval, hoci jeho spracovanie je veľmi dôležité a žiaduce.

Pavol Valachovič

SEGEŠ, V. – ŠEĎOVÁ, B.: *MILES SEMPER HONESTUS*. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2007, 296 s.

Recenzovaný zborník nesie názov *Miles Semper Honestus*. Tento titul je výstižný nie z hľadiska jeho obsahu, ale z hľadiska jeho adresáta. Zborník totiž vyšiel, ako prezrádza jeho podnadpis, pri príležitosti životného jubilea PhDr. Vojtecha Dangla, CSc. Zástoj tohto historika v slovenskej historiografii, v rámci ktorej sa stal jedným z hlavných spoluzakladateľov jej špecializovanej disciplíny vojenskej dejiny, v úvode výstižne a empaticky priblížil jeden z dvoch editorov Vladimír Segeš. Mnohé z jeho tvrdení podčiarkuje personálna bibliografia jubilanta v závere diela, ktorú zostavila druhá editorka Božena Šeďová. Áno, Vojtech Dangel je predovšetkým vojenský historik, preto je v názve slovo miles. Slovenská historická obec, a nielen ona, ho však pozná nie iba ako „čestného rytiera“ (*miles honestus*), no rovnako ako slušného a galantného muža a veľkorysého, humánne založeného človeka, ktorý – bez preháňania – stelesňuje dnes už taký zriedkavo vidенý jav džentlmena.

Odborné záujmy Vojtecha Dangla charakterizuje široké časové vymedzenie. Vojenské dejiny v našom priestore študoval, rekonštruoval, približoval, spochybňoval od 16. storočia až po začiatok 20. storočia. Ešte širší časový záber má recenzovaný zborník: na 296 stranách obsahuje v chronologickom slede zoradené príspevky začínajúce sa prvými rokmi 10. storočia a končiacie sa takmer našou prítomnosťou. Vyšli z pera 28 autorov, z ktorých sú ôsmi, prevažne vojenský historici, zo susednej Maďarskej republiky. Pre všetkých autorov platí spoločný menovateľ – kolegialita a priateľstvo s jubilantom a úcta k jeho osobnostným vlastnostiam a profesionálnym výsledkom. Bezpochyby by boli príspevky radi spracovali aj ďalší autori, ktorým je Vojtech Dangel taktiež blízky, avšak pracovné okolnosti im to prekazili.

Veľká väčšina príspevkov zaradených do zborníka sa zaoberá niektorou stránkou vojenských dejín, alebo sa aspoň okrajovo dotýka vojenskej, ozbrojenej či bezpečnostnej oblasti spoločenského života. Popri širokom časovom rozpätí obsah zborníka vyniká aj tematickou, metodologickou i žánrovou pestrosťou.

Prvú skupinu prác predstavujú tie, ktoré majú širšie tematické, resp. časové rozpätie. Je pre ne typická syntetická prehľadnosť, resp. načrtnutie vybraných problémov. Sem možno zaradiť štúdiu Jána Steinhübla, ktorá sa podľa názvu venuje bitke pri Bratislave v roku 907, v skutočnosti však, ako je to už typické pre tohto autora, načrtáva široké geopolitické pomery, spojenectvá a nepriateľstvá v celom stredoeurópskom priestore na prelome 9. a 10. storočia a vymedzuje hlbšie diplomatické pozadie a okolnosti obsadzovania Nitrianska maďarskými bojovníkmi. Obdobie klasického uhorského stredoveku vyplňuje štúdia Vladimíra Segeša o rytierstve, presnejšie o charaktere, význame a o podobách rytierskych turnajov a hier, ako aj práca Lászlóa Veszprémyho, načrtávajúca podoby a zložky vojenskej výchovy v stredovekom Uhorsku. Prehľadný charakter majú taktiež príspevky Istvána Czígányho o stave a budovaní protitureckého pevnostného systému v 1. polovici 17. storočí, o typoch jeho stavieb a druhoch vojsk, Evy Kowalskej naznačujúci zasa ambície obnoviť náboženskú homogenitu spoločnosti a z toho vyplývajúce nové funkcie armády všeobecne počas náboženských bojov a zvlášť v rekatolizačných úsiliach v Uhorsku, taktiež Michala Štefanského o niektorých, predovšetkým ekonomických a sociálnych, viac-menej známych podobách slovenskej otázky a vývinu Slovenska medzi rokmi 1948 až 1989.

Druhá skupina príspevkov má typický regionálny charakter alebo sa venuje nejakej osobnosti. Sem možno zaradiť analytickú štúdiu Attilu Zsoldosa pátrajúcu po lokalite „tematín“ a relativizujúcu údaje o známej hradnej ruine Tematín v Považskom Inovci, text Tamása Csikányho o budovaní, prestavbách, funkciách a význame komárňanskej pevnostnej sústa-

vy, ktorá bola najväčšou a najdôležitejšou stavbou svojho druhu v Uhorsku, ako aj príspevok Igora Grausa, ktorý upresňuje nielen pozadie vzniku, hlavne autorstvo dodnes existujúceho Banického zvona v Banskej Bystrici (na isté obdobie najväčší zvon v celom Uhorsku), ale aj jeho dobrodružný osud. Ako zaujímavé pátranie vyznieva taktiež príspevok Norberta Tótha, ktorý sledoval osudy kastelána Jakuba, jeho bližšiu identifikáciu na základe jeho účasti vo vojenskej výprave cisára Žigmunda do Čiech, aby v závere vyslovil niekoľko pozoruhodných úsudkov o systéme familiárstva v Uhorsku v neskorom stredoveku. Úplne iný charakter má text Jaroslava Chovanca, ktorý sa pokúsil vymedziť chápanie štátu L. Štúrom a jeho štátoprávne názory hlavne pred rokom 1848. Štúdia Petra Macha nemá iba ambíciu analyzovať osobnostné faktory účasti mladého Branislava Varsika, ktorý sa stal čoskoro významným historikom, na nekultúrnom rúcaní sochy Márie Terézie v Bratislave, ale sa usiluje vykresliť istý kultúrny typ, ktorý sa formoval medzi Slovákmi tesne po roku 1918.

Tretiu skupinu príspevkov tvoria práce s vyslovene vojenskou problematikou. Spája ich faktografická bohatosť výpovedí a zdôrazňovanie technických parametrov, resp. procedurálnych aspektov na úkor spoločenských či psychologických súvislostí. Takáto metóda však má svoje opodstatnenie, prispieva k budovaniu väčšej informačnej bázy tematických okruhov vojenských dejín Slovenska, hlavne v 20. storočí. Takýmto spôsobom charakterizoval János Varga dunajskú flotilu v ranom novoveku a jej úlohu v protitureckej obrane, Miloslava Čaploviča zase zaujalo budovanie dunajskej flotily ako zložky československých ozbrojených síl v medzivonovom období, Peter Šumichrast načrtnul utváranie vojenského letectva po vzniku prvej Slovenskej republiky, prekážky a výsledky tohto procesu. Príspevok Františka Cséfalvayho tvoria dva dokumenty, vydané velením slovenskej armády (1941, 1943), ktoré obsahujú požiadavky, resp. poskytujú návod na slušné vystupovanie a správanie dôstojníkov na verejnosti. V každom prípade by bolo zaujímavé porovnať podobné dokumenty z iných časových a politických období, čím by sa dalo poukázať na otázku dominancie či marginalizácie istých spoločenských konvencií a noriem vo vojenskom prostredí. Alexej Maskalík sa pokúsil zachytiť intenzitu a charakter sovietskeho vplyvu a vzoru pri výstavbe veliteľského zboru v československej armáde, pričom dospel k záveru, že v rokoch 1945 až 1948 sa komunistom podarilo iba položiť predpoklady pre proces soviétizácie tejto armády, nekritické preberanie sovietskej praxe a stereotypov sa naplno rozbehlo až po komunistickom prevrate roku 1948. Prudký nápor „soviétizácie“ potvrdzuje aj štúdia Jana Štaigla, ktorá na pozadí unifikácie výzbroje československej a sovietskej armády priblížila začiatky rozmachu zbrojárskej výroby na Slovensku na začiatku 50. rokov 20. storočia.

Medzi príspevky, sledujúce politické stránky dôležitých vojenských udalostí, možno zaradiť štúdiu Tibora Ballu o vojenskom ťažení maďarskej boľševickej armády na územie Slovenska v máji a júni roku 1919 a Jozefa Bystrického analyzujúcu pozadie a príčiny slabej vojenskej, hlavne materiálno-technickej pomoci zo strany Veľkej Británie a USA Slovenskému národnému povstaniu.

Piatu skupinu predstavujú faktograficky ladené príspevky týkajúce sa politického a diplomatického zákulisia a pozadia historického diania či medzinárodných vzťahov. Marián Hronský v rámci priblíženia známych sporov medzi Poľskom a Česko-Slovenskom, ktoré vyplývali z územných nárokov Poľska, podrobnejšie vykreslil obraz menej známych rokovanií zástupcov vlád oboch krajín v Krakove v júli 1919, ktoré však skončili bezvýsledne. Rozsahom najväčšia a obsahom podnetná štúdia Valeriána Bystrického sa zameriava na detailné priblíženie pokusov riešiť slovenskú otázku v kritických dňoch na prelome septembra a októbra 1938. Príspevok Dušana Segeša zase načrtáva rôzne podoby slovensko-poľských vzťahov a kontaktov v emigrácii a doma v rokoch 1939 a 1940, často na pozadí nevhodného čes-

koslovenskej exilovej reprezentácie okolo E. Beneša. Štúdia Slavomíra Michálka predstavuje zasa sondu do krízy diplomatických vzťahov medzi Československom a USA, ktorá vznikla tesne po roku 1948, a ktorú ešte prehĺbil vykonštruovaný súdny proces s americkým publicistom W. N. Oatisom v Prahe roku 1951.

Poslednú, významovo však dôležitú časť zborníka tvoria práce, ktoré prekračujú rovinu právnych noriem, spoločenských elít, regionalizmus a pokúšajú sa naznačiť správanie, životné pocity a hodnoty anonymných ľudí, ich prežívanie veľkých udalostí, preto sú inšpiratívne najmä z metodologického hľadiska. Štúdia Enikő Csukovítsovej načrtla podoby obrazu nepriateľa, ako sa prezentoval v uhorských donačných listinách v 13. a 14. storočí. Práca Eleny Mannovej o spolkovom živote vojakov a ich rodín v Bratislave v období dualizmu, naznačila nové rodové roly tak, ako sa utvárali počas 19. storočia, formy zábav, príklady symbolického správania. Gabriela Dudeková zasa poukázala na analýze takého prameňa, akým je cenzurovaná korešpondencia z obdobia 1. svetovej vojny, na možnosti, ako presnejšie sledovať nálady obyvateľstva, jeho hodnotovú orientáciu, postoj k armáde či politike.

Recenzovaný zborník je starostlivo redigovaný, otázniky viac-menej môže vzbudiť iba nejednotný prepis šľachtických mien, veľké prvé písmená slov v jeho názve či podľa mňa zbytočné experimentovanie s výrazom Prešporok (s. 125). Taktiež z obsahovej a technickej stránky predstavuje štandardné kolektívne vedecké dielo, ktoré dôstojne pripomína 70. narodeniny PhDr. Vojtecha Dangla, CSc., a s nimi nepriamo aj pomerne mladú cestu vojenských dejín Slovenska.

Dušan Škvarna

PAYNE, S.: *40 PREGUNTAS FUNDAMENTALES SOBRE LA GUERRA CIVIL (40 základných otázok o občianskej vojne)*. Madrid 2006, 549 s.

Knihu, ako táto, mohli napísať mnohí, ambiciózni historici aj takí, ktorým by sa to takpovediac patrilo. Stanley Payne bez diskusie patrí medzi nich. Dnes už emeritný profesor Wisconsinkej univerzity, člen americkej akadémie vied je v našej súvislosti predovšetkým jedným z pilierov historiografie španielskej občianskej vojny a španielskych dejín 20. storočia.

40 otázok, 40 čiastkových tém na 500 stranách, v priemere niečo nad 10 strán na každú, to nie je priestor na podrobné štúdie, dostatočný však – ako sa ukázalo – na výklad problému a vyvodenie záverov. Payne nie je a vo svojej autorskej kariére ani nikdy nebol Pío Moa, aby rozčeril hladinu vyhranenými postojmi a kontroverznými hypotézami. So znalosťou veci, bez nadmerného polemizovania a s minimom poznámok (dohromady 128, v drvivej väčšine odkazov na pramene) 74-ročný profesor sumarizuje doterajší vedomostný úzus o problematike. Ako sám hovorí „naratívnych opisov týchto udalostí je viac ako dost“, jeho cieľom bolo zamerať sa na základné problémy a čo najjasnejšie ich analyzovať. Sú usporiadané tak, aby sa zachovala vývinová postupnosť, hoci explicitne po chronológii ani po akomkoľvek členení tu niet ani stopy. Neformálne je zachovaná základná logická schéma: faktory a predpoklady vzniku vojny, otázky súvisiace priebehom konfliktu a nakoniec dôsledky a hodnotenia. V najširšej, pomyselnej strednej časti sú jednotlivé problémy – otázky zoskupené pokiaľ možno do tematických blokov. Svoj zámer vyložiť problematiku čo najcelistvejšie a čo najväčšej skupine záujemcov, samozrejme, aj z radov historikov Payne podporil aj výberovou bibliografiou podľa neho základných prác ku každej z pojednávaných otázok.

Kniha nepotrebuje ani pre nášho alebo nezorientovaného čitateľa špeciálny úvod, nahrádza ho prvých osem otázok dotýkajúcich sa genézy konfliktu. Payne predstavil oba najfrek-

ventovanejšie prístupy k téme. Je to fakt, ktorý nemožno obísť – kto chce čo najplnšie vysvetliť občianske vojny v Španielsku (aj tú poslednú), začne od Napoleona, v tomto prípade od dôsledkov, ktoré mala francúzska revolúcia a intervencia na španielsky politický život (1. otázka – *Prečo bolo Španielsko v rokoch 1820 – 1936 kolískou občianskych vojen?*). Payne ale zďaleka nezostáva len na Pyrenejskom polostrove a v komparácii nás prevedie celým 19. storočím a prvou tretinou 20. storočia, keďže modelovo sa tu jedná aj o genézu občianskej vojny vo všeobecnosti. Druhá možnosť, ako pristúpiť k výkladu vzniku občianskej vojny, je vysvetliť nezládnutie vývoja od pádu monarchie a vzniku republiky v apríli 1931 (2. *Kto odmietol ústavnú a demokratickú republiku?*). Asi najznámejšia v tomto smere je Jacksonova Španielska republika a občianska vojna 1931 – 1939, vydaná prvýkrát v Princetone 1965. Payne sa tu zaoberá prvým, ľavicovým dvojročným pôsobením do roku 1933. Nesústreďuje sa na prevratné zákonodarstvo toho obdobia, ale na správanie krajnej ľavice a vtedajšej krajnej pravice. *Bolo v tomto kontexte socialistické povstanie 1934 prvým aktom občianskej vojny?* To je 3. otázka a téza vlastná predovšetkým neofrankistickým historikom v Španielsku (hoci Payne si tu pomohol práve Jacksonom). Manuály exportu revolúcie, ktoré sa do Španielska dostali z Tuchačevského stola poštou Kominterny, by tomu aj nasvedčovali, pravdu má však asi Payne, keď tvrdí, že napriek ašpiráciám dopad astúrskeho robotníckeho povstania nebol taký prevratný a občianska vojna po ňom nebola nevyhnutná. Trochu prekvapujúco dôvodí, že *represálie v Astúrsku neboli bezohľadné a kruté* (4. otázka), ale najmä v porovnaní s podobnými prípadmi v Európe dokonca mierne a adekvátne. V časti kapitoly sa autor zaoberá politikou strán z aspektu zachovania demokracie a venuje sa v tejto súvislosti vývoju vedúcemu k februárovým voľbám 1936.

Niektoré otázky v knihe okrem svojej opodstatnenosti zároveň reagujú na dobové názory alebo sú súčasťou argumentácie niektorej skupiny historikov. Okrem už zmienenej tretej otázky je to aj prípad pochybností o *platnosti a autentickejši volieb 1936*. Táto (5.) otázka má svoj pôvod tak v názoroch pravice v roku 1936 a našla odraz aj v časti španielskej historiografie. Napriek zjavným výhradám voči ľavici a známym čiastkovým nedostatkom, Payne odmieta generálne spochybnenia, hoci priznáva manipuláciu na úrovni štátnej komisie, ktorá sa odmietla zaoberať viacerými sťažnosťami.

Dve nasledujúce kapitoly (6. *Akú úlohu zohral komunizmus?* a 7. *Akú rolu hral fašizmus?*) sú postavené rovnako a sú venované vývoju a postaveniu politických aktérov, ktorí politiky počas vojny výrazne profitovali, hoci na jej začiatku mali príliš málo vplyvu, takže boli viac katalyzátormi, než smerodajnými činiteľmi. To sú vlastne aj závery autora, ktorý upozorňuje, že *„až do leta 1936 bol v Španielsku antifašizmus oveľa silnejší a dôležitejší než fašizmus“* (s. 74). Porovnania so situáciou s Nemeckom, Talianskom a Rumunskom slúžia na postihnutie rozdielov v prípade falangizmu. S. Payne sa súčasne na príklade KSS a Falangy pokúsil naznačiť klamnosť tradičného propagandistického obrazu, vytvoreného ešte v 30. rokoch, o španielskej občianskej vojne ako boji proti komunizmu, resp. z opačného zorného uhla proti fašizmu.

Výklad obdobia od apríla 1931 do júla 1936 končí klasickou, súčasne trochu problematickou otázkou (č. 8) či *bola občianska vojna nevyhnutná?* Často sa hovorí, že áno. Payne to celkom nevyvracia, ale vysvetľuje. Otázku zodpovedá otázkou, kto vlastne si ju želal. Tí, ktorí by ju uvítali, na to nemali možnosti, ďalší disciplinovane zmenili taktiku, alebo jednoducho ešte pre nich neprišla tá pravá chvíľa. Dokonca ani vojaci nerozmýšľali v dimenziách devastujúcej trojročnej spúšte. Takže pri slabosti stredových strán odpoveďou by mal byť nezládnutý vývoj. Konštrukcie typu „ako by sa veci vyvíjali, keby...“ sa mi v tejto dovedy dobre spracovanej kapitole javia ako trochu samoúčelné a zbytočné.

Podobne vyznieva aj jedna z prvých kapitol venovaných priamo priebehu občianskej vojny – č. 10 – *Čo by sa bolo stalo, ak by sa vojaci nevzbúrili?* Otázka má len hypotetický význam, Payne predstavuje alternatívne konštrukcie, jednotlivé scenáre vychádzajú z predstáv politických kruhov. Dozvedieť sa o nich je vždy prínosné, no odhliadnuc od toho nepovažujem za najšťastnejšie, že táto otázka bola do súboru vôbec zaradená. Relevantnejšie úvodné otázky tejto časti (č. 9 a 11) sú položené (opäť) aj ako reakcia na dobovou propagandou pestovaný obraz konfliktu (*18. júl – fašistický prevrat? a Naozaj šlo v Španielsku o revolúciu a možno ju porovnať s inými veľkými revolúciami 20. storočia?*). Odpoveď na prvú otázku môže byť len záporná. Payne si pomohol prierezom vojenskej konšpirácie charakterizovanej aj absentujúcim detailnejším politickým programom. Za spiatočnícku autoritársku, ale nie fašistickú republiku – také boli predstavy.

Čo sa týka druhej otázky, apologéti frankizmu zvyknú tvrdiť, že vojenský prevrat mal zvrátiť revolúciu v Španielsku. V skutočnosti len urýchlil jej vypuknutie, začala sa až po vypuknutí občianskej vojny. Payne hovorí, ako k tomu prišlo, že vláda stratila kontrolu a ako sa ju snažila znovu získať. Dozvedáme sa o predstavách anarchistickej CNT a socialistickej UGT, o priebehu revolúcie v republikánskej zóne a odpoveď na otázku (najmä na jej druhú časť) nájdeme v dôvodoch, prečo je ťažké nájsť komparatívne štúdie zahŕňajúce španielsku revolúciu. Formálna stránka je naozaj invenčná, hoci inak pri niektorých dôvodoch možno vysloviť pochybnosť (napríklad, že história preferuje porazených – s. 126 – môže byť asi pravda, ale v tejto súvislosti ako argument neobstojí). Zaujímavý, osviežujúci a aj trochu prekvapujúci je v súvislosti s obrazom ľavice Paynov exkurz do dnešnej kuchyne Zapatových tvorcov imidžu.

Nasledujúci menší blok je venovaný násiliu – 12. *Prečo boli také rozsiahle a bezohľadné represálie?* a 13. *Zabíjanie kléru a ničenie kostolov: najväčšie náboženské prenasledovanie v dejinách?* Ako poznamenáva Payne, masové popravy sa konali takmer okamžite, ľavica programovo hovorila o vykynození buržoázie, za precedens autor považuje astúrske povstanie 1934. Argument, že vo vládnej zóne sa popravy, ktoré tak poškodili renomé republiky, konali nekontrolovane a spontánne, považuje len za čiastočne pravdivý, pretože podľa neho „revolučné represálie nikdy neboli spontánne, ale... roky plánované a... v republikánskych mestách dosť organizované, ľavicové strany mali svoje eskadry smrti... v niektorých prípadoch mali priame schválenie od republikánskych autorít“ (s. 133), „neskoršie opatrenia vlády LF si nekládli za cieľ ukončiť represálie, ale len ich regulovať“ (s. 135). Upozorňuje tiež, že viniť falangistov za väčšinu poprav v nacionalistickej zóne je nesprávne, keďže konali pod velením vojenských orgánov, o programovom zabíjaní tu však explicitne už niet zmienky. Payne ponúka čísla a pre čitateľa dobre orientujúce generalizujúce poznatky (napr. že väčšina poprav sa konala vo veľkých mestách a v ich okolí – s. 135, že nacionalistické represálie boli efektívnejšie a „orientované viac proti politickým aktivistom ako proti symbolickým triednym nepriateľom“ – s. 134, keď cituje Wilkinsonovu revolučnú vojnu). Pravdou je však aj to, že na Payneho formát vyzerá výstavba kapitoly dosť nekorektne, keď sústreďuje pozornosť v týchto súvislostiach na ľavicu a frankistický tábor sa v tom akosi vezie. V tomto zmysle možno vnímať aj nasledujúcu, už horeuvedenú 13. otázku venovanú zabíjaniu kňazov. Samozrejme, táto skutočnosť je pre španielsku vojnu taká charakteristická, že ju v žiadnom prípade nemožno obísť, snáď by však stálo za to doplniť ju rovnako poučným *Prečo sa to stalo?* Síce nezbavuje zodpovednosti, ale aspoň by čitateľa uvádzala do kontextu. Takúto otázku už S. Payne nepoložil. Ďalšia otázka by mohla znieť opäť *prečo?*

Skôr než sa budeme venovať ďalším problémom, jednu poznámku na margo pracovného postupu. Pre potreby recenzie je výhodnejšie zoskupiť otázky týkajúce sa priebehu voj-

ny do blokov. Dodržiavanie časovej postupnosti však Payneho nútilo nedržať sa takéhoto kľúča a tak je obsah vo svojej následnosti tematicky rôznorodejší. Týka sa to predovšetkým veľkého balíka ôsmich otázok s problematikou zahraničnej účasti vo vojne a diplomacie s ňou spojenej, ktorý je prerušovaný časovo aktuálnymi témami z iných oblastí. Tak či onak, nasledujúca 14. otázka, ktorá uvádza kapitoly zahraničnopolitického bloku, nemohla znieť inak, než *ako začala zahraničná intervencia a aký mala význam?* Payne spomína všetky nedemokratické veľmoci, čiastočne Francúzsko a letmo Portugalsko. Z diktatúr Američana Payneho najviac priťahuje vklad a postoj Moskvy – najjednoduchšie by bolo povedať, že západný svet je tým postihnutý, ale bola by to len časť pravdy, lebo už vzhľadom na doterajšiu „nenasýtenosť trhu“ je to pochopiteľné. Sovietom spôsobilo vypuknutie vojny viac problémov než fašistickým mocnostiam – kvôli povesti a očakávaniam prameňiacim z dovtedajšieho exportu revolúcie a kvôli momentálnej kolízii vyplývajúcej zo záverov VII. kongresu KI, stále platnej zahraničnopolitickej doktríny kolektívnej bezpečnosti a konečne aj z toho titulu, že tam, kde namiesto kazačka znelo flamenco a pasodoble, boli nositeľmi revolúcie anarchisti, socialisti a (asi najhoršie zo všetkého) aj niekdajší trockisti (POUM v Katalánsku). Payne hovorí o kvadrature kruhu. Čo sa týka významu zahraničného zasahovania, je toho názoru, že (s. 161) „neurčilo samotný výsledok vojny, ale prispelo významným spôsobom k podmienkam, za akých sa bojovalo a zmenilo vojnu na dlhú a úmornejšiu“.

Akoby nemohol vydržať, skôr než sa osobitne venoval angažovaniu troch veľkých diktatúr, obrátil Payne pozornosť na interbrigády (17. *Aký bol význam medzinárodných brigád?*) Autor správne podotýka, že ide o asi najmýtizovanejšiu tému z reálií občianskej vojny. Čitateľovi dáva k dispozícii nielen prierez organizovaním celej akcie a rámcovú štatistiku straníckej príslušnosti dobrovoľníkov, ale aj ich nosné politické predstavy. Pri tejto príležitosti cituje podľa mojej mienky správny názor jedného z nich, že zoči-voči revolúcii, ktorú v Katalánsku robili anarchisti a POUM, boli interbrigadisti, srdcom väčšinou kombatanți proletárskej revolúcie, „zjavne viac lojálni komunistickej strane a Stalinovi, ako svojim ideálom“ (s. 193). Autor hovorí o úlohe Kominterny, propagandy a indoktrinácii nekomunistov v interbrigádach, o zložitých nacionálno-sociálnych vzťahoch v nich, tak vzdialených proklamovanému ideálu. V súvislosti s významom nasadenia medzinárodných brigád vyslovuje názor o ich morálnom vklade a zásluhách predovšetkým na jeseň a v zime 1936–1937, najmä v súvislosti s obranou hlavného mesta.

Nasledujú otázky venované talianskemu, nemeckému a sovietskemu zasahovaniu (18. *Aké boli ciele Mussoliniho intervencie?*, 19. *Akú úlohu zohrala španielska vojna v Hitlerovej stratégii?* a 20. *Aká bola skutočná sovietska politika v Španielsku?*) Autor venuje pozornosť rozdielnemu stupňu talianskej a nemeckej motivácie, keď vidí rozdiel v talianskom prístupe k západnej časti *mare nostrum* a geostrategickom spôsobovaní problémov Francúzsku (Nemci). Odlišnosť medzi nimi bola aj v akcentovaní hospodárskej problematiky, resp. využití Španielska vo vlastných hospodárskych vzťahoch, hoci na rozdiel od mnohých Payne výslovne neprikladá ekonomickým projektom Berlína prvoradý význam. Napokon, zásadný rozdiel bol aj v úlohe, akú zohrávala španielska občianska vojna (a zasahovanie v nej) v momentálnej zahraničnopolitickej koncepcii oboch diktátorov.

Soviety, upozorňuje Payne v 20. otázke, v oveľa väčšej miere ako Taliani a Nemci zasahovali do vnútornej politiky v Španielsku. Už predtým jasne naznačil kolíziu straníckopolitických cieľov s oficiálnou doktrínou zahraničnej politiky Moskvy a tu sa venuje spôsobom sovietskej pomoci, ako aj dôvodom klesajúceho zaangažovania sa od polovice roku 1937 (dopravné problémy súvisiace s činnosťou talianskych ponoriek pred nyonskou konferenciou a potom japonsko-čínsky konflikt, kde mala Moskva eminentný záujem udržať čínsky od-

por). Koho znechutilo, že o ďalšom vyrovnaní sa so zapletením do španielskej vojny v čase stredo európskych kríz (anšlus a Mníchov) tu nie je ani zmienka, musí si počkať na korešpondujúcu 32. otázku – *Opustil nakoniec Stalin republiku?* Podstatou odpovede na túto atraktívnu otázku je názor, že neopustil, len znižoval pomoc a – to zdôrazňuje – nedokázal nájsť žiadnu alternatívnu stratégiu odchodu. Autor uvádza, ako sa od leta 1937 množili (najmä na diplomatickej úrovni) náznaky sovietskeho pragmatizmu, keď zahraničnopolitický záujem prevažoval nad stranícky motivovanou víziou, a ukazuje, ako sa Stalinov prístup dosť podobal na Hitlerov.

Payne sa sovietskej téme čiastočne venuje aj pri hospodárskych aspektoch vojny (23. *Ako fungovali vojnové ekonomiky a čo sa stalo s „moskovským zlatom“?*). Ide de facto o dve spolu súvisiace otázky. V odpovedi na tú prvú ukazuje, ako politická roztrieštenosť v republikánskej zóne zhoršovala možnosti plne zapojiť ekonomiku zóny do vojny a koordinovať vládne úsilie (s výnimkou vydatenej militarizácie priemyslu v Katalánsku a v Levante). Vo frankistickej zóne politická unifikácia a silná štátna regulácia lepšie umožňovali rešpektovať imperatívy vojnového hospodárstva. Franco navyše dostal zahraničné úvery, čo sa republike (s výnimkou Moskvy) nepodarilo. V tejto nadväznosti potom Payne rozoberá okolnosti poslania obrovského množstva republikánskeho zlata na jeseň 1936 do ZSSR. Domnieva sa, že vzhľadom na hladký priebeh schvaľovania celej transakcie, bol presun dohodnutý neoficiálnymi cestami už vopred (Orlov za to ostatne dostal Leninov rad). Je zaujímavé, že v prisudzovaní otcovstva tejto politicky háklivej transakcie sa hlavní ruskí agenti angažovaní v španielskej záležitosti zásadne líšia. Krivický, hlavný rezident pre západnú Európu, ktorý mal na starosti praktickú stránku Operácie X (poskytovanie pomoci republike), tvrdí, že to boli Rusi, kým Orlov, šéf NKVD v Španielsku, sa domnieva, že šlo o myšlienku španielskeho ministra financií Negrína (s. 266). Autor sa zaoberá osudom tohto zlata a jeho využitím na nákupy zbraní od Sovietov, tiež prostredníctvom komisie v Paríži a nastročených bánk v Európe, ale aj použitím na likvidáciu výdavkov spojených s udržiavaním interbrigád. Pri Payneho občasných exkurzoch do „novoveku“ trochu prekvapí, že nič nehovorí o 70. rokoch, keď otázka vrátenia zlata (Rusi ešte počas vojny tvrdili, že sa všetko minulo v obchodných transakciách) rezonovala ako jedna z podmienok normalizácie sovietsko-španielskych vzťahov.

Čo sa týka zahraničných dimenzií španielskej vojny, autor nemohol obísť diplomatické účinkovanie západných demokracií (21. *Prečo západné demokracie nepomáhali republike?*). Podotýka, že na informovanej vládnej úrovni bola propaganda o boji demokracie proti fašizmu neúčinná, kapitalistické štáty nemali dôvod pomáhať revolucionárom a oveľa viac sa obávali, že sa veľmoci nakoniec navzájom zapletú do veľkej vojny. Zabrániť jej bolo pre ich reprezentácie najdôležitejšie (s. 234). Po tomto pravdivom úvode predkladá Payne stručnú históriu politiky nezasahovania, ani sa nezaťažuje exkurzmi do appeasementu, francúzsko-britského vzťahu alebo vnútropolitických zápasov v oboch štátoch. V tomto kontexte podotýka, že kto najlepšie pochopil (dodajme, že aj využil) skutočný medzinárodnopolitický význam španielskej vojny, bol Hitler.

Zahraničnopolitické témy uzatvára, už ako súčasť pomyselného záveru, *celková bilancia zahraničného zasahovania* (35. otázka). Payne určil fázy, v ktorých štáty do konfliktu zasahovali a kvantitatívne ich vymedzil. Všimol si aj efektivitu jednotlivých zásahov a jednotlivých druhov zbraní. Tým, že venoval pozornosť len najväčším interventom (dokonca ani Mexiku nie), urobil kapitolu veľmi prehľadnou, a z hľadiska čitateľa sú veľmi prínosné aj tabuľky, kde porovnáva údaje viacerých, v jednom prípade až 8 najreprezentatívnejších zdrojov.

Pri zodpovedaní otázky o hlavných črtách hospodárskeho vývoja v zónach (vyššie uvedená otázka č. 23) ostalo v súvislosti s vlastným priebehom vojny 11 ďalších tém, ktoré možno v zásade rozdeliť na tie, ktoré sa týkajú vývoja v nacionalistickej zóne a vývoja v republikánskej časti. Súčasne možno priradiť k sebe jednotlivé tematické pandanty v zónach, napr. týkajúce sa vojenstva, parciálnych politických otázok (napr. o úlohe etnicky nešpanielskych oblastí, o podstate politiky komunistickej strany atď.) alebo celkového hodnotenia režimu. Opäť sa tým síce naruší chronológia, ale celkovému pochopeniu problematiky to nijako neublíži.

Takto sa možno „vyrovnať“ aj s vybranými kľúčovými osobnosťami, v tomto prípade však bez akéhokoľvek úmyslu alebo náznaku komparácie – 15. *Ako sa stal Franco generalísimom a diktátorom?* a 24. *Juan Negrín: španielsky vlastenec alebo „muž Moskvy“?*

V prvom prípade ide o časovo vymedzený úsek prvých mesiacov vojny, keď sa Franco presadil do čela junty. Autor hodnotí jeho profesionálne aj osobnostné danosti na pozadí politického profilovania povstania. Upozorňuje, že niet podkladov o žiadnej osobnej iniciatíve alebo konšpirácii Franca, aby bol menovaný za šéfa vzbúrencov, ale rozoberá činnosť skupiny dôstojníkov, ktorá to urobila za neho. O nemeckom vklade do tejto témy sa však nezmiňuje ani slovom.

V prípade Negrína ide o medailón venovaný celej politickej dráhe socialistického politika, ministra a premiéra, so samozrejým ťažiskom na roky vojny a najzaujímavejšie témy – okolnosti presadenia vo vláde, vzťah k Sovietom, k politike komunistickej strany. Vychádza z toho pragmatický vlastenec, ktorý však nechcel (tvrdí Payne, s. 289) perspektívne inštalovať v Španielsku vládu komunistov, hoci by akceptoval autoritársky ľavicový režim. Pravda, dodajme, že taká (diskutabilná) konštrukcia by bolo možná len pri disciplíne iných diktovej z Moskvy, t. j. nezáviselo by to vôbec od neho. Bližšie sa však už tejto predstave Payne nevenuje. Vojenské témy reprezentujú tri, podľa môjho názoru dobre zvolené okruhy, dva frankistické (16. *Prečo Franco nedobyl Madrid v roku 1936?* a 25. *Ako Franco dobyl sever republikánskej zóny?*) a jeden týkajúci sa republikánov – 26. *Prečo Ludová armáda nikdy neuskutočnila víťaznú ofenzívu?* V prípade 16. otázky ide o často diskutovaný problém, v Paynovom podaní nadväzuje na výklad o presadení sa Franca na čelo vzbúrencov. Značne rozsiahla kapitola poskytuje čitateľovi predstavu o počiatočnom pomere síl a stratégií vzbúrencov spočívajúcej v zabezpečení portugalských hraníc a v rýchlom postupe na sever. Payne chápe Francovo rozhodnutie ovládnuť Toledo, symbol, nielen kvôli odporu obrancov alcazáru, ale aj preto, že tam je sídlo pechotnej akadémie, ktorou prešla väčšina revoltujúcich dôstojníkov. Bolo to politicky správne gesto a súčasne bolo riskantné sústrediť všetky sily na Madrid v situácii, keď sa postup spomaľoval úmerne kvalite vládneho odporu. Franco jednoducho nemal dost' síl prelomiť obranu. Payne ponúka kľúčový poznatok – po krachu pôvodného plánu, ktorý počítal s 2 –3-týždňovou vzbурou (a po zaangažovaní zahraničia), by už ani pád hlavného mesta neznamenal koniec vojny. Druhá téma hovorí o dobytí priemyselných území pri Biskajskom zálive v roku 1937, čo zlomovo zmenilo vzájomný pomer síl. Ako vždy, výklad je trochu širší, dozvedáme sa o sociálnom zložení vzbúreneckej zóny, autor sa veľmi pozitívne píše o bojovej morálke frankistických milícií, či už karlistov alebo falangistov, o príspevku Légie Kondor, v istom zmysle bagatelizuje prípad Guerniky, ospravedlňujúc ho ako prifrontový bežný cieľ. Okrem symbolov hovorí aj o dobytí hospodársky a vojensky relevantnejších cieľov – Bilbaa, Santanderu, o úlohe talianskych oddielov a neschopnosti republikánskeho velenia plne využiť obranný potenciál oblasti. Nakoniec podáva bilanciu (od Larrazábala), čo hospodársky a vojensky znamenala pre republiku strata severu. *A prečo republikánska armáda nedokázalo uskutočniť víťaznú ofenzívu?* Najprv tu bol

klasický revolučný problém vytvorenia nového vojska, koncepčné rozpory s revolucionármi presadzujúcimi miličný typ armády, nevytvorenie ozbrojencov, problémy s vytvorením dostatočne silného dôstojníckeho zboru (v kvantitatívnom aj kvalitatívnom zmysle). Payne potom hovorí o špičkových republikánskych veliteľoch, o Prietovom úsilí stabilizovať armádu a o jednotlivých útočných, sľubne začatých, no nakoniec stratených operáciách (Belchite, Teruel a pravdaže Ebro) diferencujúc príčiny neúspechu.

Päť tém sa týka politických charakteristík režimov v oboch častiach Španielska. Celkom očakávane viac pozornosti dostáva komplikovanejšia republikánska zóna a v nej nevyhnutný silný dôraz na moskovskú lavicu, čo je jednou z hlavných črt tejto Payneho knihy. Generálne posúdenie – 30. *Stala sa republika „ľudovou demokraciou“?* dopĺňajú dve otázky tým či oným spôsobom naviazané na komunistov: 22. *Bola politika komunistickej strany kontrarevolučná?* a 31. *Prečo prišlo k dvom malým občianskym vojnám v republikánskej zóne?* Ďalšia charakterizujúca dobové práve tak ako dnešné špecifiká španielskeho štátu: 27. *Akú úlohu zohrali periférne nacionalizmy? A odpovede?*

Pri celkovej charakteristike režimu v republikánskej zóne Payne vychádza z postulátov VII. kongresu KI a viac ako inde si pomáha citovaním názorov kolegov z historickej obce a politológov. Prichádza k záveru, že „*hoci vo viacerých aspektoch odlišná od sovietskeho modelu, španielska republika bola v Západnej Európe najbližšie k ľudovej republike a poskytla Sovietom skúsenosť, ktorú potom s lepším výsledkom aplikovali vo Východnej Európe*“ (s. 393). Otázka posúdenia politiky KSS je spätá s otázkami o sovietskej politike v krajine. Autor vysvetľuje vzostup KSS, jej naviazanie na ZSSR a KI. Pre tých prišla revolúcia, ktorú navyše ani neriadili, objektívne z viacerých príčin (spomeňme aspoň vedenie vojny) v nevhodnom čase. Tak potom z pohľadu FAI-CNT a POUM naozaj sa KSS správala ako Moskve poslušná kontrarevolučná sila. Ak Payne hovorí, že veci (t. j. prečo bola KSS kontrarevolučná) sú predsa len zložitejšie, je to pravda, ale na fakte to predsa nič nemení. K „dvom malým občianskym vojnám“ (31. otázka) prišlo z rôznych dôvodov. Prvý prípad sa týka potlačenia nekomunistických revolucionárov najmä v Katalánsku na jar 1937 v mene efektívneho vedenia vojny (a Stalina), druhý Casadovho puču v samom závere vojny, ktorý bol vysvetľovaný ako protikomunistická konšpirácia a týkal sa rozdielnych postojov k ukončeniu vojny. Je pravdou, že v tomto aspekte muselo prísť aj k stretu predstáv o ďalšom politickom usporiadaní v zóne.

Napokon, čo sa týka periférnych nacionalizmov, vojna rozdelila spoločnosť tak v Katalánsku, ako aj v Baskicku, ale práve nacionálne zretele – centralizmus vojakov a naopak republikou ponúkané autonómie – rozhodli, že väčšina v oboch historických zemiach šla s lavicou. Payne charakterizuje postoje politických reprezentácií v oboch teritóriách a ukazuje na neloyalitu voči ústrednej vláde v zlomových momentoch v mene vlastného národa, kde územná celistvosť štátu, v konečnom dôsledku nedotknuteľná či už pre frankistov alebo vládu Ludového frontu, nehrala zásadnú úlohu. Frankizmus sa ako zglajchšaltovaná diktatúra pri politických témach musel uspokojiť s dvomi témami: s celkovým verdiktom (29. *Vytvoril Franco fašistický režim?*) a doplnkovou otázkou *o úlohe marockého tylu* (28.). V prvom prípade ide o známu, propagandou zjednodušenú konštrukciu – odpovedané slovami Payneho v skutočnosti „*šlo o dvojhlavého draka, kde tá cirkevná hlava pretrvala aj za rok 1943. Katolícky nacionalizmus* (tunajší Paynov termín pre nacionálny katolicizmus – pozn. P. Sz.) *bol tým spoločným menovateľom Francovych stúpenčov.*“

Čo sa týka Maroka, predstavovalo pre metropolu pripomienku zašlej imperiálnej veľkosti, preto jeho postavenie (zvlášť pre vojakov) presahovalo rámec púheho zámorského, etnicky nešpanielskeho územia. Autor venuje pozornosť tamojšej španielskej správe a potom kalku-

láciám pri plánoch na ukončenie vojny dohodou a na vyvolanie protifrankistickej vzbury. Celkovým verdiktom je, že Španielske Maroko bolo pre generálov efektívnym tylom. Záver knihy tvoria sumarizujúce témy. Španielska občianska vojna sa od ostatných občianskych konfliktov odlišovala aj tým, že v nej neboli aktivované len pozemné, ale aj námorné a letecké sily. Im obom patrí finálny vojenský dvojblok – 33. a 34. *Akú úlohu hralo námorníctvo / letectvo?* V oboch prípadoch autor vychádza z rozdelenia dôstojníckeho zboru a techniky v okamihu vzbury, v prípade námorníctva potom ukazuje, ako vedenie republikánskeho loďstva prišlo o svoje výhody, keď nedokázalo naplniť stanovené operačné ciele a hoci v celkovej tónaži potopených vojenských plavidiel protivníka prevýšilo frankistov, pri životne dôležitej ochrane obchodných lodí, prinášajúcich zbrane a iný potrebný tovar bol pomer výrazne opačný. V súvislosti s letectvom hovorí Payne o prvom konflikte, kde hralo prvoradú úlohu (pravda, už v Etiópii, ale tam šlo o jednostrannú záležitosť) a Madrid považuje za prvé mesto v dejinách letectva cieľavedome, hoci krátko bombardované. Inak v tejto súvislosti upozorňuje, že pomerne skoré rozhodnutie nebombardovať mestá bolo jedno z mála humanitných gest v tejto vojne (Guernica, Durango a Barcelona na priamy Mussoliniho rozkaz boli výnimkou). Payne si všíma slabšiu súčinnosť, najmä republikánskeho letectva s inými druhmi vojsk, a značnú pozornosť venuje ďalšiemu charakteristickému znaku – internacionalizácii tejto sféry v Španielsku, čo do personálu aj použitých typov.

Ďalšou rýdzo vojenskou otázkou je (37.) *miesto, aké má španielska občianska vojna vo vojenskej histórii*. Šlo o konflikt väčšinou nízkej intenzity, najmä so zastaranými zbraňami, hoci hlavne Rusi a Nemci použili aj zbrane poslednej generácie. V Španielsku sa skúšali taktiky, súčinnosť druhov vojsk, vzdušná podpora, spôsoby leteckých útokov. Payne odmieta mýtus o skúšaní strategického bombardovania v Guernike. Interesantný je poznatok, že Rusi precenili a zle zhodnotili skúsenosti zo Španielska, keď vzali za bernú mincu, že tak bude vyzerat' moderná vojna, hoci Payne upozorňuje, že spochybnenie tankovej stratégie presadzovanej Tuchačevského garnitúrou, nesúvisí ani tak so slabými výsledkami v Španielsku ako s pudom sebazáchovy, keď sa takto po čistkách prejavoval dištanc od perzekvovaných (s. 486). V skratke autor hodnotí, čo z vojenského aspektu znamenala táto vojna pre Francúzov a Talianov a vyzdvihuje Nemcov, ktorí podľa neho jediní adekvátne zhodnotili špecifický charakter vojny vhodnej na precizovanie len čiastkových taktických manévrov a techniky.

V otázke o *krátkodobých a dlhodobých následkoch vojny a veľkosti strát* (36.) sa podľa mňa autor príliš jednostranne zameriava na najdôležitejšie straty na životoch a represálie po vojne a nevenuje už adekvátnu pozornosť devastácii hospodárstva a postihu kultúrnej a politickej sféry. Na základe typológie a v konfrontácii s veľkými občianskymi konfliktmi v Európe v prvej polovici 20. storočia špecifikom španielskeho podľa Payneho bolo, že nebol ovplyvnený inou veľkou vojnou, ale dôležitosť získal v dôsledku medzinárodného kontextu a bol jedinečný v pritiahnutí pozornosti zahraničnej verejnosti (viď 38. *Aké miesto má v porovnaní s druhými občianskymi vojnami?*). Nešlo o *prvý boj druhej svetovej vojny* (39.) Táto otázka nemá zvláštny význam, okrem časti republikáncov bola od roku 1938 evidentná všeobecná snaha, aby sa práve tomuto spojeniu zabránilo. Svojím charakterom patrí španielska vojna skôr ku konfliktom vyvolaným sociálnou revoltou po skončení prvej svetovej vojny. Voči druhej svetovej vojne slúžila skôr ako psychologická príprava a jedna z kríz, nie jej úvod. To, že tu Payne uvažuje aj nad možnosťami vývoja v prípade víťazstva vlády, možno opäť považovať za vykonštruované a zbytočné. Nakoniec finálna otázka: *Je už konečne občianska vojna prekonaná a prečo je taká zaujímavá aj v súčasnosti?* Španieli sa poučili z histórie a vidieť to na ich prechode k demokracii, ale nikdy neexistovala žiadna dohoda o za-

budnutí, píše Payne, skôr naopak, pád frankizmu priniesol so sebou explóziu záujmu. Čo jestvuje, je všeobecný konsenzus neoživovať štýl a témy občianskej vojny vo verejnom živote. Payne síce rozlišuje spoločensko-politickú stratégiu Zapaterovej vlády od spôsobov Gonzálezovej administratívy, no verný tónu celej knihy podotýka, že lavica od roku 1993 zneužíva problematiku občianskej vojny „ako kompenzáciu za relatívny politický úpadok, čiastočnú ideologickú prázdnotu... využívajúc spomienky na odsúdenie pravice“ (s. 513). Kniha vyšla pred jesenným prijímaním zákona o historickej pamäti.

Peter Száraz

ANOTÁCIE

BARBER, M.: *NOVÍ RYTÍŘI: DĚJINY TEMPLÁŘSKÉHO ŘÁDU.* Praha : Argo, 2006, 433 s.

Po mnohých popularizačných dielach venujúcich sa rôznym mýtom a legendám, ktoré sa v priebehu storočí vytvorili okolo templárskeho rádu, predstavuje kniha profesionálneho historika profesora Malcolm Barbera jednu z najvýznamnejších prác o dejinách tohto rádu, založených výlučne na analýze dobových prameňov a venujúcich sa tejto problematike čisto z historického hľadiska. Autor dielo rozdelil do deviatich kapitol, z ktorých každá má vlastný poznámkový aparát.

Vznik templárskeho rádu bezprostredne súvisí s prvou križiackou výpravou, ktorej sa v roku 1099 podarilo dobyť Jeruzalem a rozsiahle územia na Východe. Avšak ani to nezaručovalo bezpečnosť pútnikov, ktorí prichádzali vykonať púť na sväté miesta, pred Saracénmi. A práve zo snahy zaisťiť ich ochranu na cestách sa zrodil templársky rád. Jeho vznik súvisí aj s duchom doby, ktorá priniesla veľké kláštorné reformy, vznik nových rádov a myšlienku na svätý boj za oslobodenie svätých miest na východe. Všeobecne akceptovateľnou myšlienkou sa stala predstava bojujúcich mníchov, ktorí týmto spôsobom získavali po smrti priamy vstup do neba.

Prvýkrát sa so zmienkami o ňom stretávame v kronikách z druhej polovice 12. storočia. Vilam, arcibiskup z Tyru, vo svojej kronike uvádza, že v roku 1118 Hugo z Payns a Godefroy zo Saint – Omeru a ďalší muži rytierskeho stavu zložili sľuby pred jeruzalemským patriarchom Warmundom a kráľ Balduin II. im venoval južnú stranu Chrámovej plošiny a tiež ďalšie majetky. Ich povinnosťou za to bola ochrana ciest a bez-

pečnosť pútnikov. Na základe analýz ďalších prameňov autor určil oficiálny dátum vzniku rádu približne na rok 1120. Nový rád bol definitívne potvrdený v rokoch 1139 – 1145 bulami *Omne datum optimum*, *Milites Templi* a *Militia Dei*, ktorými sa rád dostal pod ochranu pápeža a získal rôzne privilégia. Od tohto obdobia sa začína významný vzostup rádu, rozširovanie radov jeho členov, prílev donácií na západe i východe.

Postupne sa začal zvyšovať počet členov rádu a majetky, ktoré rád získaval od svojich prívržencov. V roku 1129 bola zostavená rádová regula, na zostavení ktorej mal veľký vplyv sv. Bernard a ktorá odrážala súdobé asketické a antimaterialistické postoje. Okrem pravidiel bežných v ostatných reholiach mal každý rytier povoleného jedného zbrojnoša jedného koňa, neskôr dokonca troch.

Rád sa teritoriálne delil na provincie, na čele ktorých stál majster, na čele miestnych domov a konventov stál od 30. rokov 12. storočia komtur.

Od 60. rokov 12. storočia sa do popredia dostal vojenský charakter rádu a k reguli boli pridávané ďalšie body zdôrazňujúce toto poslanie rádu.

Na čele rádu stál veľmajster, ktorý mal nárok na štyri kone a vlastný sprievod (dvoch rytierov, pisára, kaplána, seržanta a sluhu). Jeho zástupcom bol senešal. Ďalším dôležitým predstaviteľom rádu bol maršal, ktorý mal na starosti jednotlivých komturov a vojenskú organizáciu. Pokladníkom rádu bol komtur jeruzalemského kráľovstva, dary venované rádu mal na starosti drapier. Na čele jednotlivých regiónov stáli komturi.

Ďalšími funkcionármi rádu boli turkopol, podmaršal, koruhevník a infirmár. Ostatnými príslušníkmi templárskeho vojska boli rytieri a seržanti, ktorých postavenie závi-

selo do určitej miery od ich spoločenského postavenia pred vstupom do rádu. Seržanti na rozdiel od rytierov nosili miesto bieleho plášť čiernu tuniku s červeným krížom a čierne alebo hnedé plášť.

V čase mieru sa templári riadili rovnako ako ostatné rády podľa kanonických hodínok, ktoré rozdeľovali na jednotlivé etapy od štvrtej hodiny ráno. Veľkú pozornosť templári venovali starostlivosti o kone a bojovú výstroj.

Okrem riadnych členov rádu mohli byť prijatí členovia aj na určitú stanovenú dobu a ženatí rytieri. Títo sa však od riadnych členov odlišovali farbou plášťa, ktorá na rozdiel od tradičnej bielej bola hnedá alebo čierna. Na rozdiel od ostatných rádov templári neprijímali za novicov deti v útlom veku, ale až chlapcov od veku, keď boli schopní zaobchádzať so zbraňou.

V Európe postupne narastal počet rádo- vých domov a majetkov, ktoré zabezpečovali materiálnu podporu rytierov, ktorí bojovali v Svätej zemi a zároveň tam vysielali nových rytierov, aby nahradili tých, ktorí padli v boji. Na podporu ťažení na Východe boli rádové domy povinné odvádzať pravidelne tretinu svojich príjmov. Peniaze sa odvádzali tiež na konkrétne akcie. Celý systém tak stál na štruktúre západných majetkov rádu. Najviac majetkov mal rád vo Francúzsku, Anglicku a Taliansku. Na Iberskom polostrove boli zapojení do bojov proti moslimom a mali svoje zastúpenie v tamojších malých kresťanských monarchiách. V strednej a východnej Európe sa templári usadili až relatívne neskoro a nezohrávali tu veľkú úlohu.

Na Východe bol do roku 1187 hlavným sídlom rádu chrámový okrskok v Jeruzaleme, ktorý bol postupne od 20. rokov 12. storočia rozširovaný a pretvorený na náboženské, správne a vojenské centrum. Oporou templárov tu boli tiež hrady, ktoré boli strediskami rádu a zároveň plnili významnú obrannú funkciu na hraniciach a križovatkách ciest (Bagras, Darbsak, Tartosa, Chas-

tel – Blanc, Ahamant La Féve, Gaza a iné). Ďalšie hrady ochraňovali hlavné pútnické cesty po Svätej zemi (Casal des Plains, Castel Arnald, Maldoim).

Na Východe zohrávali templári významnú úlohu pri vojenských stretnutiach s moslimmi až do bitky pri Hattíne a dobytia Jeruzalema Saladinom v roku 1187. Podarilo sa im tu udržať až do roku 1291, keď stratili kresťania posledné územia v Sýrii a museli sa z tejto oblasti stiahnuť späť do Európy.

S postupnou stratou územia na Východe prichádzal rád o svoje hlavné poslanie – ochranu tamojších pútnikov a Svätej zeme. Spolu s tým sa v posledných rokoch existencie rádu objavila kritika jeho výdavkov, ktoré rád potreboval na udržanie svojho postavenia na tomto území. Po roku 1291 sa tiež objavila v Európe snaha o reformu všetkých rytierskych rádov, ktoré prišli v tomto roku o svoje hlavné poslanie a o ich zlúčenie do jedného rádu.

Definitívny zánik rádu v roku 1312 súvisel podľa autora s pohnútkami francúzskeho kráľa Filipa IV. Pekného, ktorý nastúpil na trón zatažený veľkými dlhmi. V začiatkoch jeho vlády mal rovnako, ako aj u jeho predchodcov, templársky rád dohľad nad stavom kráľovských financií. Tie boli nedostatočné, a preto sa kráľ usiloval získať stále väčšie poplatky od duchovenstva. Do jeho pozornosti sa dostal aj majetok templárskeho rádu, a preto sa postaral o jeho zničenie na základe vykonštruovaných obvinení. Existuje však aj verzia, podľa ktorej chcel Filip IV. získať majetky templárov pre svojho syna, ktorého chcel prehlásiť za kráľa Jeruzalema či verzie, podľa ktorých bol rád zničený pre svoj odpor zlúčiť sa spolu s ostatnými rytierskymi rádmí do jedného. Isté však je, že rád bol v roku 1307 obvinený z kacírstva a modlárstva a jeho členovia boli k priznaniu prinútení mučením. V roku 1308 začal samostatné vyšetrovanie pápež Klement V. Toto vyšetrovanie trvalo až do roku 1311. V roku 1312 bol rád definitívne zrušený a jeho majetok pripadol rádu joha-

nitov a sčasti aj iným rádom. Časť bývalých templárov, ktorá sa uzmierila s Cirkvou, bola poslaná k iným rádom, časť dostala penziu a niektorí dokonca zostali bývať v bývalých rádových domoch. Tí, ktorých považovali za trvalých odpadlíkov od Cirkvi, boli uväznení. S posledným veľmajstrom rádu Jakubom de Molay prebehol pápežský súd. Na ňom bol odsúdený na smrť a následne upálený spolu s ďalšími predstaviteľmi rádu 18. marca 1314.

V poslednej (deviatej) kapitole sa autor venuje legendám, ktoré začali vznikať už krátko po zániku rádu, a autorom, ktorí sa zaslúžili o ich šírenie, a to trvá až do súčasnosti.

Ako prílohu autor pripojil chronologický prehľad, zoznam veľmajstrov a zoznam prameňov a literatúry. Na záver českého prekladu je tiež pripojená krátka kapitola venujúca sa templárskemu rádu v Čechách a na Morave, pod ktorú sa autorsky podpísal Libor Jan.

J. Zatková

ŽIVOT VE TŘETÍ ŘÍŠI. Z angl. orig. Life in the Third Reich přel.: Čort, V. Praha : Naše vojsko, 2006, 151 s.

Súbor ôsmich štúdií významných nemeckých, anglických a amerických historikov približuje širšiemu čitateľskému okruhu okrem často predkladaných tém nacistického Nemecka – úloha politického násilnia v procese nacistického uchopenia moci, protizidovská nacistická politika, vnímanie Hitlera nemeckým obyvateľstvom – aj niektoré menej dokumentované aspekty takých tém obdobia Tretej ríše, ako je vidiecky život, mládež nacistického Nemecka, zaobchádzanie so sociálne neprispôsobivými a vlastné skúsenosti Nemcov v retrospektíve. Kniha zároveň prístupnou formou prezentuje niektoré nové pohľady na protikladnú povahu života v Tretej ríši. Paradoxnosť Tretej ríše, ako konštatuje autor úvodu Richard Bessel, „*najzreteľnejšie vystupuje, keď*

sa historik zameria nielen na vysokú politiku, ale tiež na skúsenosti ľudí žijúcich pod nacistickým režimom, na ich názory a rozhodnutia, na ich vklad do politiky všedného dňa, na ľudí, od ktorých ťažko očakávať priamočiarosť“.

Richard Bessel je aj autorom prvej kapitoly o politickom násilí pri nacistickom uchopení moci. Násilie analyzuje ako jeden z kľúčových faktorov, ktoré vyniesli Hitlera do funkcie ríšskeho kancelára, ktoré vygradovali zo zákulisných intríg do formy najbrutálnejšej diktatúry. A ako jeden z hlavných paradoxov zdôvodňujúcich úspech nacistického hnutia zdôrazňuje pozíciu násilnia pri obrane poriadku.

Docent sociológie a sociálnej práce na londýnskej Kingsway College, autor mnohých príspevkov o nemeckom provinčnom živote 19. a 20. storočia, sa v stručnej kapitole venuje vidieckemu životu v nacistickom Nemecku. Dokumentuje vplyv nacistickej moci na zmenu existujúcich sociálnych vzťahov, na stratu dominantného postavenia rodiny a domácnosti a jej nahradenie militaristickými ideami školy a paramilitaristickým výcvikom Hitlerjugendu, na zmeny v živote žien na vidieku a ich vstup do verejného života, ako aj všeobecnú podporu režimu počas prvých rokov väčšinou vidiečanov, ovplyvnených vlasteneckou eufóriou polovice tridsiatych rokov. Autor konštatuje, že nacizmus v krátkom čase priniesol určité „oslobodenie“ od klasických vymedzení vidieckeho života za cenu rozpútania síl, ktoré úplne zničili tradičnú štruktúru života na vidieku.

Mládeži Tretej ríše sa venuje essenský historik Detlev Peukert. Vplyv národnosocialistickej mládežníckej politiky sleduje v rámci troch vekových kategórií – u prvej spadá obdobie dospievania do obdobia rokov 1933 – 1936, dospievanie druhej skupiny, pre ktorú bolo formovanie Hitlerjugendom jedinou alternatívou, do rokov 1936 – 1939, a dospievanie tretej vekovej skupiny vo vojnových rokoch 1939 – 1945 bolo v Hit-

lerjugende poznačené nátlakom a drilom. Autor podčiarkuje, že národný socializmus zničil tradičnú formu kultúry robotníckej a strednej triedy, za ktorú ponúkal len militaristickú disciplínu, anachronickú ideológiu a skostnatenu byrokráciu. Z mládežníckych skupín, ktoré prekračovali požadovanú vtedajšiu spoločenskú normu politickým odmietnutím národného socializmu a jeho autoritárskeho, hierarchického a militaristického spôsobu života, uvádza Edelweisspiraten a Swing-Jugend, líšiac sa svojím štýlom, pozadím a konkrétnymi akciami.

Renomovaný historik Ian Kershaw vo svojej časti publikácie o popularite Hitlerovho obrazu, o tom ako Nemci vnímali svojho vodcu, polarizuje pocity medzi extatickým zbožňovaním a horkou nenávisťou. Vymedzuje faktory, ktoré umožnili zrod Hitlerovho mýtu a v zarážajúco krátkej dobe rozšírenie vodcovského kultu medzi širokými vrstvami obyvateľstva, premenu jeho image z vodcu nacistického hnutia na vodcu národa. Z detailného skúmania množstva zdrojov súvisiacich s formovaním dobového názoru Nemcov na Hitlera autorovi vyplynulo sedem významných aspektov – vnímanie Hitlera ako stelesnenie silného a v prípade potreby nemilosrdného presadzovateľa „zákona a poriadku“; ako reprezentanta „ľudovej justície“; hlas „*zdravého sentimentu ľudu*“; chápanie Hitlera ako reprezentanta národného záujmu, uprednostňujúceho národ pred čimkoľvek partikulárnym, reprezentanta vzdialeného akýmkoľvek osobným, materiálnym či sebeckým motívom; vnímanie Hitlera v kontexte ekonomickej a sociálnej politiky, führer ako architekt a realizátor „*ekonomického zázraku*“; umiernený profil Hitlera vo veciach ovplyvňujúcich etablované inštitúcie a tradície v protiklade k radikálnym a extrémistickým elementom v hnutí (napr. cirkevný boj); fanatická oddanosť nekompromisnej a nemilosrdnej akcii proti „nepriateľom ľudu“; ten, kto toleruje len zákonnú, „*racionálnu*“ akciu, nie kruté násilie a verejnú brutalitu straníckych od-

pudivých aktérov ulice; v oblasti zahraničných vzťahov ako fanatický zástanca oprávnených nárokov národa na územie, o ktoré bolo Nemecko „okradnuté“ mierovým riešením po prvej svetovej vojne, obnoviteľ síly Nemecka a geniálny štátnik; a po vypuknutí vojny obraz Hitlera ako geniálneho vojenského stratéga porážajúceho nepriateľa Nemecka v bleskových víťazstvách.

Jedným z najmenej pochopených rysov národno-socialistického režimu – nespútaným agresívnym súťažením – sa zaoberá vo svojom príspevku Michael Geyer. Rozvádza názory historikov, podľa ktorých hlavným aspektom režimu národného socializmu nebola ideologická infiltrácia nastickej doktríny medzi Nemcami, ale narastajúce tlaky súťaživosti medzi spoločenskými vrstvami a jednotlivcami, ktoré zmenili súkromný a verejný život. Súperenie sa ne sústreďovalo okolo výroby či trhu, ale okolo teroru a sily, schopnosti vnútiť vlastnú vôľu iným prostriedkami fyzického násillia a vojna nasledovala ako prirodzené rozšírenie násilnickeho systému. Vojna bola teda prostriedkom na rekonštrukciu nemickej spoločnosti a nemeckého štátu na báze podmaňovania, zotročovania a ničenia, bola cieľom sociálnej rekonštrukcie, ktorá začala rasovou očistou.

Nacistickou politikou proti Židom sa zaoberá profesor histórie na Sheffieldskej univerzite. Radikalizáciu režimistickej antisemitskej politiky neprpisuje zjednodušene a výhradne Hitlerovmu pomstychtivému stanovisku, ale analyzuje ju na širšom politickom pozadí. Zdôrazňuje, že tie najväčšie dôsledky pre budúcnosť európskeho židovstva malo Hitlerovo rozhodnutie začať na Rusko. Autor uvádza niektoré rozdiely v interpretáciách historikov na Hitlerovu úlohu v Tretej ríši a špecificky na jeho úlohu v genéze holocaustu. V závere sa dostáva k najdôležitejšej otázke: „*Ako mohli príslušníci tak vysoko civilizovaného národa spáchať také strašné zločiny?*“ a konštatuje, že „*adekvátna odpoveď neexistuje, a všetko,*

čo je možné urobiť, je ukázať na určité faktory v historickej rovnici...”

Predmetom príspevku Jeremyho Noakesa sú sociálni vydedenci v Tretej ríši. Z troch kategórií spoločensky nevyhovujúcich elementov – ideologickí nepriatelia (tí, ktorí šíрили alebo len vyznávali vieru a hodnoty považované za ohrozenie morálky národa); spoločensky nevykonní a asociáli (tí, ktorí zlyhali v dodržiavaní spoločenských noriem národného spoločenstva: príležitostní zločinci, tzv. štíciaci sa práce, tuláci a žobráci, alkoholicy, prostitútky, homosexuáli, mladiství delikventi); biologicky nevhodní jedinci, považovaní za hrozbu kvôli rase alebo dedičnému postihnutiu – sa zaoberá poslednými dvomi kategóriami. Sleduje súvislosti sterilizačného programu, programu eutanázie, diskriminačných a perzekučných opatrení voči Cigánom a Židom. V závere stavia politiku Tretej ríše voči „spoločenským vydedencom“ ako varovanie pred aplikáciou pseudovedy na sociálne problémy a pred racionalizáciou sociálnych predsudkov v termínoch pseudovedy.

V poslednej časti publikácie analyzuje Ulrich Herbert spomienky Nemcov na obdobie Tretej ríše v zmysle „dobré časy, zlé časy“. Vychádza z výsledkov prieskumu realizovaného v rámci projektu „Životné dejiny a spoločenská kultúra v Porúří v rokoch 1930 – 1960“ na univerzitách v Essene a Hagene, ktoré v mnohých bodoch korešpondujú s výsledkami povojnového prieskumu verejnej mienky. Z retrospektívneho pohľadu vyznievajú tridsiate a päťdesiate roky ako „dobré časy“. Obdobie „prvého ekonomického zázraku“ počas nacizmu sa javí ako predzvesť päťdesiatych rokov. Po vynútenom prerušení hrozoucou vojnou a bezprostredných povojnových rokoch boli päťdesiate roky pre respondentov obdobím sociálnej stability a súkromnej perspektívy jednotlivca.

Aj keď príspevky publikácie, ako konštatuje samotný Richard Bessel, nastoľujú v mnohých aspektoch viac nových otázok

ako odpovedí, prinášajú aj nové pohľady na niektoré z najnaliehavejších problémov a sú zároveň výzvou ku konfrontácii moderného sveta.

Autori, vychádzajú z výskumu sociálnej, kultúrnej a regionálnej histórie nacistického obdobia, ktorý prináša nebezpečenstvo rozplynutia sa v detailoch každodenného života, nebezpečenstvo koncentrácie na „obyčajné“ dianie, až po nebezpečenstvo trivializácie samotného predmetu bádania, v predkladaných statiach v žiadnom prípade neopomenuli skutočnosť, že každodenné ľudské prežívanie v Tretej ríši bolo vytvárané politickým systémom, ktorý vyvraždil milióny ľudí, že každodenná realita Tretej ríše predstavovala komplex strachu, úplatkárstva, teroru, ústupkov, hrubosti a brutality, odvolávajúc sa na konvenčné morálne hodnoty, ktoré boli zámerne zneužívané za účelom ovládania nemeckej spoločnosti.

B. Šedová

BUTLER, R. : *GESPATO. DĚJINY HITLEROVY TAJNÉ POLICIE 1933 – 45.* Praha : Svojtka 2006, 192s.

Pražské vydavateľstvo Svojtka pripravilo v roku 2006 pre záujemcov o literatúru faktu ďalšiu zaujímavú publikáciu, ktorá sa venuje problematike národnosocialistického Nemecka. Je ňou kniha známeho anglického autora Ruperta Butlera, ktorý je českému a aj slovenskému čitateľovi známy hlavne ako autor kníh o jednotkách Waffen SS. V tomto svojom novom diele zameral pozornosť na ďalší nástroj teroru nacistov a zacielil sa na problematiku nemeckej tajnej polície v rokoch 1933 – 1945, známej na celom svete ako Gestapo.

Hneď na úvod treba povedať, že sa jedná o jednu z najzločineckejších organizácií, aká kedy vykonávala svoju činnosť a ktorá má rozhodujúci podiel na smrti mnohých tisíc nevinných ľudí. Pre ľudí v Nemecku a postupne ako sa Nemcom podarilo dobyť

vať jednu krajinu za druhou aj takmer v celej Európe sa toto slovo stalo synonymom postrachu a teroru. Gestapo bolo navyše personálne úzko naviazané na SS, čo akoby symbolizovalo brutalitu tejto inštitúcie. Súčasníci, ktorí s ním mali niečo do činenia, po vojne s hrôzou spomínali na jeho vyšetrovacie praktiky. V dôsledku jeho činnosti sa strach udomácnil v mysliach ľudí, ktorí obývali územia, na ktorých malo svoje kompetencie.

Autor knihu rozdelil na 8 hlavných kapitol, ktoré sú za sebou chronologicky zoradené a sledujú problematiku Gestapa od jeho vzniku cez nárast na mohutnú a nesmierne obávanú organizáciu až po postupný zánik v troskách Tretej ríše. Nájdeme tu prehľadné a základné informácie o vývoji organizačnej štruktúry gestapa, rozširovaní jeho moci až po prakticky úplnú svojvôľu. Treba ale povedať, že autor sa na škodu veci na viacerých miestach úplne vzdaluje Gestapu a všima si až príliš podrobne osudy niektorých jeho hlavných – zväčša už veľmi dobre známych – protagonistov ako boli Hermann Göring, Reynhard Heydrich, Heinrich Müller či Ernst Kaltenbrunner. O to menej sa potom čitateľ dozvie o pracovných metódach Gestapa, jeho zločineckej svojvôli či o dôležitých operáciách v celej okupovanej Európe, ako aj v samotnom Nemecku. Z tohto nájdeme v knihe naozaj len zlomky a základné informácie, zato atentátu na Heydricha sa autor venuje na niekoľkých stranách. Autorova prílišná zaujatosť týmito parciálnymi (a zorientovanému čitateľovi dobre známymi) problémami tak odvádza pozornosť od niektorých dôležitých a hlbších súvislostí.

Kniha je vydaná na kvalitnom kriedovom papieri a obsahuje množstvo zaujímavých fotografií, ktoré sú prakticky na každej strane. Celkovo zhrnuté, predstavuje skôr určitý úvod do problematiky nemeckej tajnej polície, spracovaný skôr beletristickým ako vedeckým štýlom.

P. Jašek

GILOVCI, Levi a Chana: *Osudy jednej rodiny*. Bratislava : Zing Print, 2001, 104 s.

Štvrtou publikáciou Dokumentačného strediska holokaustu sú spomienky príslušníkov jednej slovenskej židovskej rodiny, ktoré približujú tragédiu židovských deportácií a koncentračných táborov, ale aj obetavú pomoc niektorých slovenských obyvateľov, okolnosti rozhodovania opustiť Slovensko, a tiež okamihy nádeje a neistoty života v staronovej vlasti. K pôvodným spomienkam topolčianskeho rodáka, publikovaným v hebrejčine, pridala v slovenskom preklade niekoľko spomienok aj jeho manželka, bratislavská rodáčka, a v záverečnej časti aj jej starší brat.

Vojnové spomienky Fera Goldnera (meno Levi Gil prijal po príchode do Izraela) sú vymedzené udalosťami rokov 1944 – 1945. Leto roku 1944 v prežívaní pätnásťročného chlapca vyznieva napriek ťaživej vojnovej situácii a množstvu židovských obmedzení veľmi prijateľne, miestami až príjemne. Postupne spomienky nadobúdajú iný ráz – týkajú sa odchodu do pracovného tábora v Sereďi, konkrétnych podmienok života rodín, spoločenského života a práce v stolárskej dielni. Nasleduje spoločný transport s rodičmi do Osvienčimu. Sestra bola transportovaná do Osvienčimu neskôr, jej osud pokračuje v Bergen-Belsene v Nemecku a nakoniec niekoľko dní po oslobodení tábora západným vojskom začiatkom mája, podľahne týfusu. V koncentračnom tábore opisuje autor „rozlúčku“ s matkou, ktorú už nevidel, dvojtýždňovú karanténu v Birkenau, prechod selekciami zoči-voči Mengelemu, presun do uhoľnej bane Charlottengrube v Rydultau, v ktorej z celkového počtu okolo 800 slovenských Židov pracovalo asi 200 topolčianskych a vojnoví zajatci zo Sovietskeho zväzu. Z 800 Židov sa zachránilo a domov vrátilo asi 20 a autor bol jedným z troch topolčianskych Židov. Napriek tomu, že mladý chlapec cítil, že jeho otec prestal veriť, že unikne táborovému peklu

a nakoniec otca stratil podobne ako matku, nikdy neprestal myslieť na útek, ktorý však nikdy neuskutočnil. Vďaka obrovskej sile vôle a „šťastiu“ prežil, aby následne odolával ďalším nástrahám a nebezpečenstvám. Práve ťažká choroba a neschopnosť pracovať ho vrátila naspäť do Osvienčimu a „zachránila“, lebo väčšina tých, čo zostali v bani a vydržali ťažkú prácu bez primeraného jedla, útrapy a choroby, zahynula neskôr pri evakuácii, keďže Nemci ich týždne prevádzali v otvorených vagónoch v mraze a snehu takmer bez jedla a za rovnakých okolností museli pochodovať do vysilenia z miesta na miesto. Posledné dni v Osvienčime prežil pätnásťročný chlapec v neznesiteľných bolestiach s trýznivými otáznikmi, ktoré zlo je horšie – súčasné, ktoré človek práve prežíva, precituje, či to zlo, ktoré prežil, alebo zlo, ktoré ho ešte len čaká. S blížiacimi sa výbuchmi striel Červenej armády sa dočkal oslobodenia, nasledovalo najnutnejšie sanitárne a zdravotné zabezpečenie, prevoz do Katovic a niekoľkotýždňové zotavovanie sa. Cesta pokračovala do východného Poľska, na Podkarpatskú Rus a potom na východné Slovensko do Trebišova. Po mesačnom pobyte u známych v Budapešti sa v rodných Topoľčanoch namiesto očakávaného stretnutia so sestrou stretáva len so vzdialenejšími príbuznými, ktorí boli tiež v sereďskom tábore, odkiaľ ich s poslednými Židmi v decembri 1944 deportovali do terezínskeho geta. Tu sa dočkali oslobodenia a v roku 1949 odišli do Izraela. V rámci povojnového pobytu v Topoľčanoch sa autor torzovito dotkol aj septembrového protižidovského pogromu – jeho osobne nezasiahol. Počas pokračujúceho gymnaziálneho štúdia sa intenzívne zaujímal a angažoval v sionistickom mládežníckom hnutí Hašomer Hacarir, čo mu pomáhalo zmierňovať pocity neodvratnej osamelosti. Opisuje letné a zimné tábory mládeže v Drieňovej, na Súľovských skalách, preškoľovacie pobyty v Bratislave, v Unhošti pri Prahe, ktoré ho duševne i prakticky pripravovali na odchod do Pales-

tíny a na život a prácu v kibuci. Po absolvovaní polovojenského výcviku v Mníchove, operácii v mníchovskej židovskej nemocnici, ceste do Francúzska a dlhej, namáhavej plavbe loďou, nakoniec zakotvil v kibuci Maanit v práve vzniknutom Izraelskom štáte. V tomto poslednom kibuci, vybudovanom židovskou mládežou z Československa a pomenovanom po Chavive Reichovej pracoval na poli, založil si rodinu a dovŕšením štyridsiatky skončil s kibucníckym životom a presťahoval sa so svojou manželkou do Tel Avivu, kde žije doteraz. Jeho spomienky dopĺňa rozprávanie manželky Chany (Viery Polačkovej) o jednej terchovskej rodine zo Štefanovej, ktorá zachránila život jej rodine tým, že jej pomohla prežiť obdobie od septembra 1944 do apríla 1945 v zemľanke neďaleko chaty Pod Rozsutcom. Rozprávanie Chany je zároveň vyjadrením vďaky za prejavenu nezištnú pomoc, ľudskú lásku a obeťavosť. Osobný pohľad na udalosti týchto jesenných a zimných mesiacov dodatočne pripojil aj jej starší brat Rudo Polaček, ktorý opisuje predovšetkým konkrétne podmienky prežívania v zemľanke, zabezpečovanie dennej existencie, kontakty s pomáhajúcou rodinou, a ktorý sa tiež vysťahoval so svojou manželkou v apríli 1949 do Izraela.

Autorovo líčenie spomienok na existenciu v táborevej a inej vojnovnej absurdite vyznieva viac-menej popisne, adekvátne vystihnúť vnútorného prežívania, ako konštatuje autor, je veľmi zložitú, bolestivú, stále prítomnú – *s mnohými situáciami žije permanentne celé desiatky rokov*. Chronologické rozprávanie je občas prerušené už novodobými pohľadmi spojenými s návratmi a návštevami na miesta šťastného detstva, ale i miesta utrpenia a bolesti. Návštevy, z ktorých prvá sa uskutočnila po štyridsiatidvoch rokoch, absolvovali manželia vždy s deťmi, resp. vnúčatami, aby aj im sprítomnili kus osobnej, rodinnej a židovskej národnej histórie.

B. Šeďová

VOKÁČ, P. : *HIROŠIMA NEBYLA PRVNÍ*.
Třebíč : Akcent 2005, 180 s.

Problematike nemeckého atómového výskumu za druhej svetovej vojny sa venovala v historiografii pomerne značná pozornosť, a niet sa prečo čudovať. Nemci totiž dokázali vyvinúť viacero vynikajúcich zbraní, ktoré technologicky vysoko prevyšovali zbrane ich protivníkov, či už sa jedná o tanky Königtiger alebo rakety V1, a hlavne V2, aby sme spomenuli aspoň tie najznámejšie. Všeobecne je známe, že v národnosocialistickom Nemecku prebiehal aj atómový výskum, ktorý pod vedením takých vedeckých kapacít ako Werner Heisenberg, Paul Harteck či Kurt Diebner bol v dosť pokročilom štádiu. Spojenci sa dokonca obávali, že by Nemci mohli skonštruovať atómovú bombu, ktorá by mohla zvrátiť výsledok od druhej polovice roku 1944 prakticky rozhodnutej vojny znova v prospech Nemecka. Všeobecne sa v historickej vede udomácnil názor, že Nemci boli od skonštruovania tejto hroznej zbrane síce nie príliš vzdialení, ale predsa dostatočne na to, aby sa im to podarilo.

Anotovaná kniha však tento záver trochu prehodnocuje, ponúkajúc zopár povšimnutiahodných argumentov. Autor sa snaží dokázať, že Nemcom sa podarilo úspešne dokončiť a dokonca otestovať atómovú bombu ešte pred koncom druhej svetovej vojny, nestihlo sa však už realizovať jej použitie. Testy mali byť uskutočňované na mieste známom ako Jonastal, kde mali Nemci veľké výskumné stredisko, ktorého zameranie (tak ako pri väčšine veľkých, ale menej známych nemeckých stredísk) je dodnes neuspokojivo zodpovedanou otázkou. Tu údajne mali skonštruovať a otestovať malé atómové bomby, ktoré plánovali vyrábať sériovo. Podľa autorovho názoru bomba, ktorá bola zvrhnutá dňa 6. augusta 1945 na japonské mesto Hirošimu, bola nemeckej konštrukcie, resp. vzišla na základe nemeckého projektu, pre čo ako dôkaz podáva

skutočnosť, že americký výskum bol zameraný na plutóniovú bombu (ktorú testovali v Novom Mexiku a zhodili ju na Nagasaki), kým bomba, ktorá dopadla na Hirošimu, bola uránová. Je preto zaujímavé, že Američania zhodili naozaj na Hirošimu uránovú atómovú bombu, ktorú predtým nemali vyskúšanú, a o to naliehavejšie sa vynára otázka, ako vôbec mohlo prísť – z amerického pohľadu – k zvrhnutiu takej strategickej zbrane bez toho, že by bola vopred otestovaná.

Avšak okrem témy, ktorá – ako tomu napovedá už názov – je nosnou problematikou knihy, sa autor dotýka aj viacerých problematík, ktoré sú dodnes obostreté mnohými záhadami, či už ide o Štěchovický archív alebo pátranie po stratených nacistických pokladoch. A iste nie nezaujímavé (aj keď nie široko známe) sú aj operácie amerických tajných služieb v Nemecku na konci druhej svetovej vojny, ktorých cieľom bolo zaistiť čo najviac nemeckých vedeckých pracovníkov, aby mohli využiť ich poznatky. Werner von Braun predstavuje v tomto smere skutočne len povestnú špičku ľadovca, ktorý je ponorený v takej hĺbke, ktorú sa doteraz nepodarilo poriadne osvetliť.

Záverom možno dodať, že táto kniha je nepochybne zaujímavým dielom ponúkajúcim nový pohľad na problematiku vzniku atómovej bomby, zbrane, ktorá zásadným spôsobom zmenila pohľad ľudí na vojnu a postavila ľudstvo pred hrozbu zániku. Hoci by sa dalo namietat, že jej závery sú len fantáziou a konšpiračnou teóriou, keďže sa v nej vyskytujú viaceré nepodložené argumenty, obsahuje viacero pravdivých a zamyslenia hodných skutočností. Kniha nie je vedeckým dielom, ale je napísaná veľmi pútavým štýlom, čo ju – tak isto ako veľmi zaujímavý a hutný obsah – robí atraktívnou z čitateľského hľadiska.

P. Jašek

AUTORI ČÍSLA

PhDr. Marek MEŠKO, M.A., Ph.D., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Prof. PhDr. Július BARTL, CSc., Pedagogická fakulta UK, ul. Moskovská 2, Bratislava

Pplk. Dr. Tibor BALLA, Ph.D., Stála maďarská arch. delegácia pri rakúskom Vojenskom archíve, Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv, 1030 Wien, Nottendorfergasse 2

Mgr. Miroslav MICHELA, Ph.D., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

PhDr. Jan ŠTAIGL, CSc., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Peter CHORVÁT, Pri Kríži 18, 841 01 Bratislava

Pplk. PhDr. Peter ŠUMICHRASŤ, Ph.D., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 841 01 Bratislava

Mgr. Martin DUBÁNEK, Vojenský ústřední archiv-VHA, Sokolovská 136, Praha – Karlín 8

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čia-rou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má ci-tované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o roz-sahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
 - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
 - č. j. (s medzerou)
 - VÚA-VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...
 - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4]}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
tel.: 02/48 207713
E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov roz-hodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevraca-jú.

OBSAH

Štúdie

MEŠKO, Marek: Niektoré technické aspekty obliehania a dobytia Konštantínopola križiakmi (1203 – 1204)	3
BARTL, Július: Stavovské povstania uhorskej šľachty v 17. a na začiatku 18. storočia v kontexte slovenských dejín	28
BALLA, Tibor: Vnútorne a zahraničné pôsobenie rakúsko-uhorskej armády a vzťah uhorskej spoločnosti k armáde (1867 – 1914)	53
MICHELA, Miroslav: Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku v rokoch 1919 – 1920	64
ŠTAIGL, Jan: Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945 – 1947	84

Dokumenty a materiály

CHORVÁT, Peter: Z denníka 2. Batérie hipomobilného delostreleckého oddielu 2/I „Józsefa Bema“	108
ŠUMICHRAST, P.: Letecké jednotky a protiletadlové delostrelectvo Slovenskej armády v poľskej vojne (september 1939)	113
DUBÁNEK, Martin: Československé pevnostní kanóny v období po druhej svetovej válce	150

Recenzie

MAREK, V. – OLIVA, P. – CHARVÁT, P.: <i>ENCYKLOPEDIA DĚJIN STAROVĚKU</i> . (P. Valachovič)	160
SEGEŠ, V. – ŠEĐOVÁ, B. (eds.): <i>MILES SEMPER HONESTUS</i> . Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla. (D. Škvarna)	164
PAYNE, S.: <i>40 PREGUNTAS FUNDAMENTALES SOBRE LA GUERRA CIVIL</i> (40 základných otázok o občianskej vojne). (P. Száraz)	166
Anotácie, glosy	175

INHALT

Studien

MEŠKO, Marek: Manche technische Aspekte der Belagerung und Eroberung vom Konstantinopel durch die Kreuzritter (1203 – 1204).....	3
BARTL, Július: Die Standesaufstände des ungarischen Adels in dem 17. und am Anfang des 18. Jahrhunderts im Kontext der slowakischen Geschichte.....	28
BALLA, Tibor: Die militärischen Operationen und die Beziehung der österreichisch – ungarischen Armee und der Gesellschaft nach dem Ausgleich.....	53
MICHELA, Miroslav: Die ungarische Politik und Pläne der Bewaffneten Aktion in der Slowakei in den Jahren 1919 – 1920.....	64
ŠTAIGL, Jan: Die Sicherheitssituation in den Grenzgebieten von Orava und Zipsen in den Jahren 1945 – 1947.....	84

Dokumente und Materialien

CHORVÁT, Peter: Aus dem Tagebuch der 2.Batterie der hypomobilen Artillerieeinheit 2/I. von “József Bem”	108
ŠUMICHRAST, Peter: Die slowakische Luftwaffe in dem Krieg gegen Polen	113
DUBÁNEK, Martin: Die tschechoslowakischen Festungskanonnen in der Zeit nach dem Zweiten Weltkrieg.....	150
Recensionen	160
Wörterverzeichnissen, Glossen	175

CONTENTS

Studies

MEŠKO, Marek: On some technical aspects of besieging and the defeat of Constantinople by Crusaders (1203 – 1204).....	3
BARTL, Július: Peasants uprisings of Hungarian aristocrats in 17 th and the beginning of 18 th century in the context of Slovak History.....	28
BALLA, Tibor: On interior and foreign service of Austro-Hungarian Army and its relation to Hungarian society (1867 – 1914)	53
MICHELA, Miroslav: Hungarian policy and the plans of military action in Slovakia in the years 1919- 1920.....	64
ŠTAIGL, Jan: Security situation in the border regions of Orava and Spiš in the years 1945 – 1947	84

Documents and Materials

CHORVÁT, Peter: From the diary of the 2 nd battery of hip mobile artillery troop 2/I “József Bem”	108
ŠUMICHRAST, Peter: Slovak aviation in Polish War. (September 1939).....	113
DUBÁNEK, Martin: On Czechoslovak frontier cannons after the World War Two... ..	150
Reviews	160
Annotations, glossed	175

Vojenská história 2/2008

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Igor Baka, PhD., † PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, plk. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Jan Štaigl, pplk. PhDr. Peter Šumichrast, Ph.D., CSc., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedova@mod.gov.sk

stanova@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 2. 6. 2008

Registračné číslo 1713/97

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Súdoby plagát vyzývajúci slovenských krajanov na vstup do čs. légii vo Francúzsku počas 1. sv. vojny